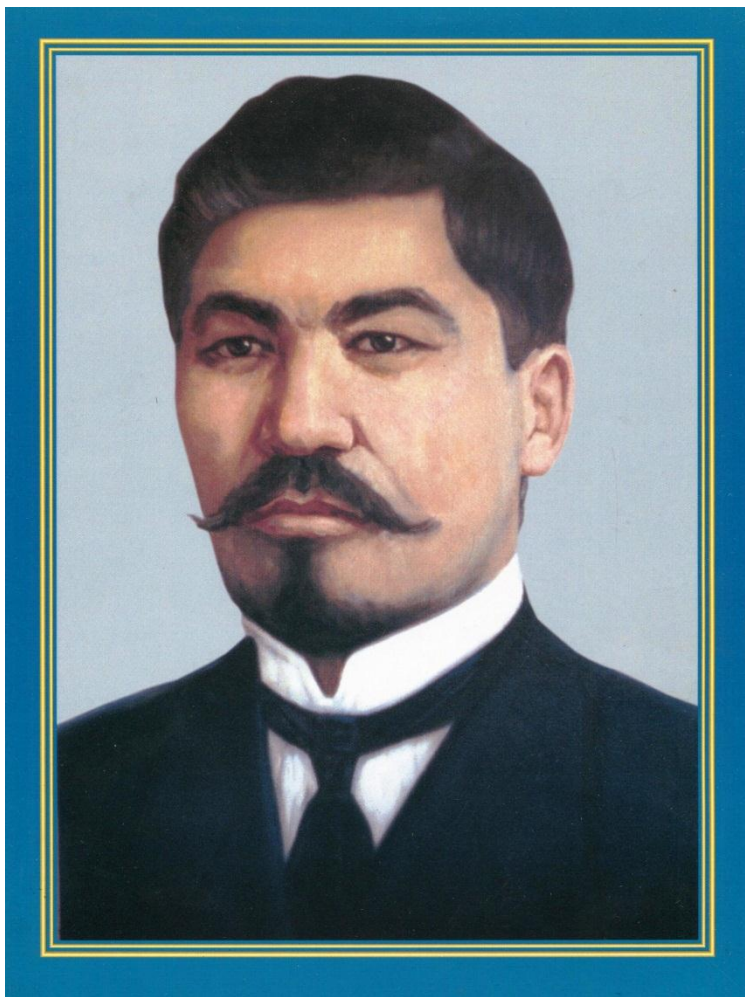

*Әлихан Бөкейхан:
ұлттың ұлы тұлғасы*

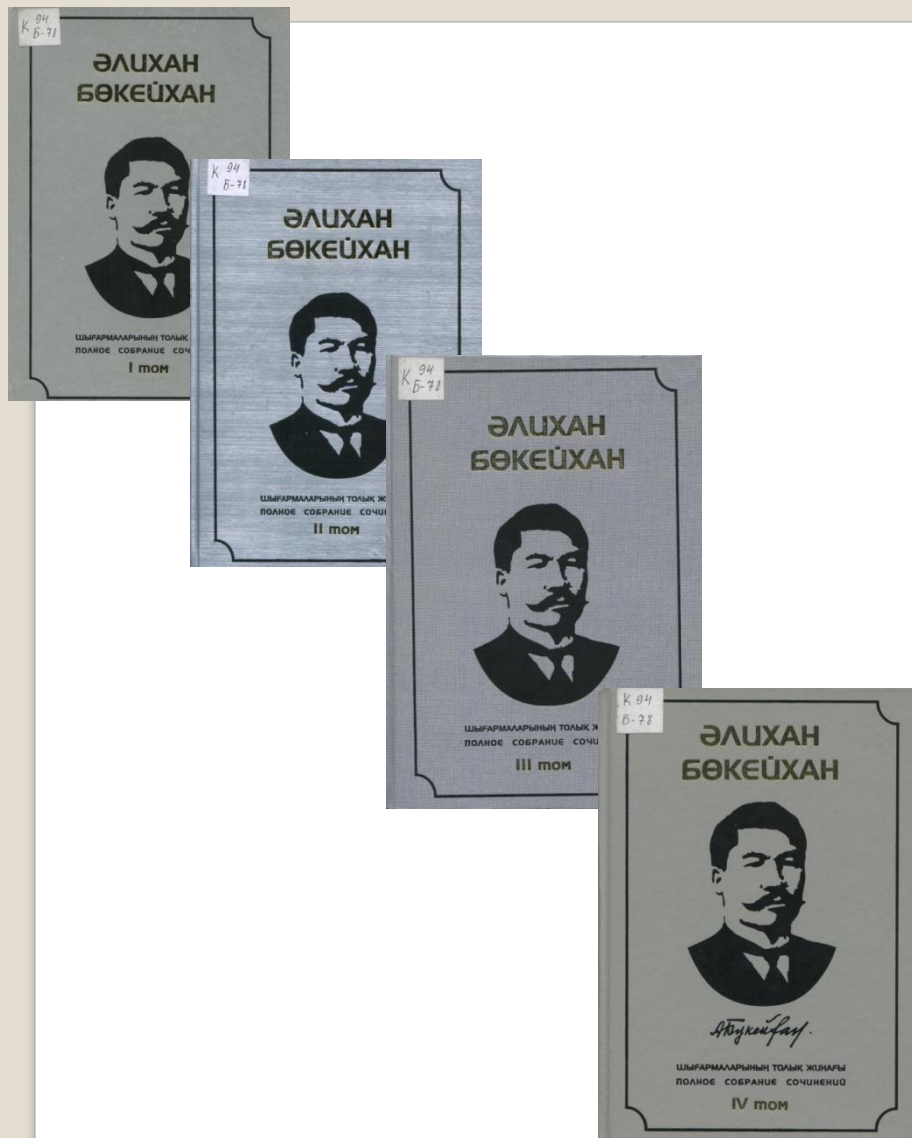
150 ЖЫЛ

*«Алаштың» басты мақсаты
- қазақ қоғамын бірте-бірте
өзгертіп, заманға бейімдеу еді.
Бұл біздің жедел жаңғыру, яғни
модернизация бағытымызға да
сай келеді...»*

Н.Назарбаев

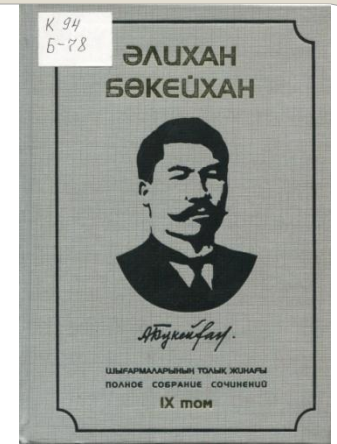
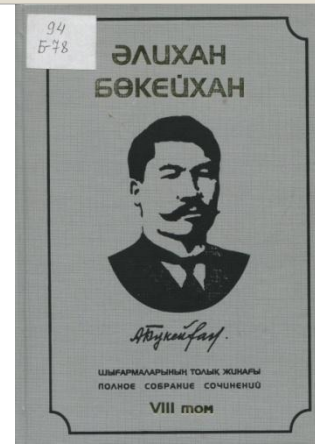
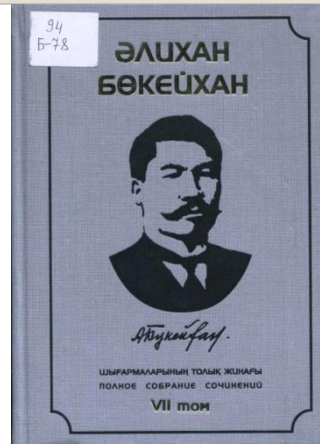
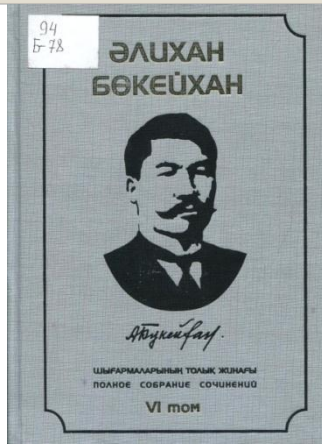
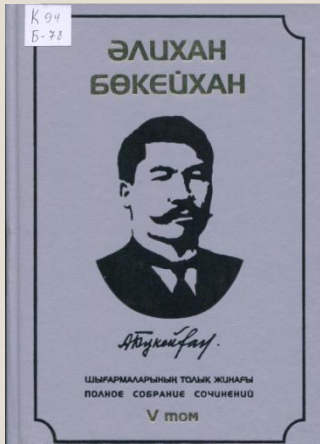
1866-1937

Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан (1866-1937). Шығармаларының 9 томдық толық жинағы = Полное собрание сочинений в 9 томах. - Астана: «Сарыарқа» БҰ,
2009. – 1 том. - 564 б.
2009. – 2 том. - 554 б.
2010. – 3 том. – 498 б.
2010. – 4 том. – 568 б.

Қазақтың көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, энциклопедияшыл ғалымы әрі көрнекті публицисі Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның тұңғыш толық шығармалар жинағы - 1889-1937 жылдар аралығында мерзімді басылымдарда, ғылыми журналдар мен жинақтарда жарық көрген ірі ғылыми монографияларын, ғылыми зерттеулерін, саяси публицистикасын, әдеби сын мақалалары мен аудармаларын және жеке хаттарын қамтиды.

Осы жинаққа кірген барлық материал Сұлтанхан Аққұлұлының авторлық меншігіне жатады.

Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан (1866-1937). Шығармаларының 9 томдық толық жинағы = Полное собрание сочинений в 9 томах. - Астана: «Сарыарқа» БҰ,

2010. - V том. - 560 б.

2013. – VI том. - 520 б.

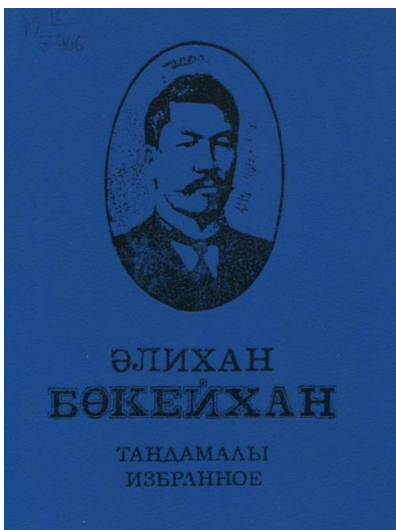
2013. – VII том. - 502 б.

2013. - VIII том. - 528 б.

2013. - IX том. - 521 б.

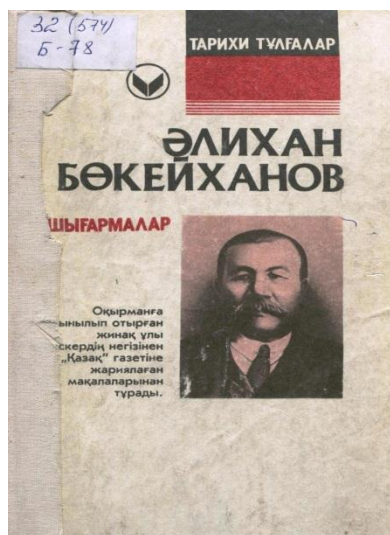
Қазақтың көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, энциклопедияшыл ғалымы әрі көрнекті публицисі Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның тұңғыш толық шығармалар жинағы оның 1889-1937 жылдар аралығында мерзімді басылымдарда, ғылыми журналдар мен жинақтарда жарық көрген ірі ғылыми монографияларын, ғылыми зерттеулерін, саяси публицистикасын, әдеби сын мақалалары мен аудармаларын және жеке хаттарын қамтиды.

Осы жинаққа кірген барлық материал Сұлтанхан Аққұлұлының авторлық меншігіне жатады.

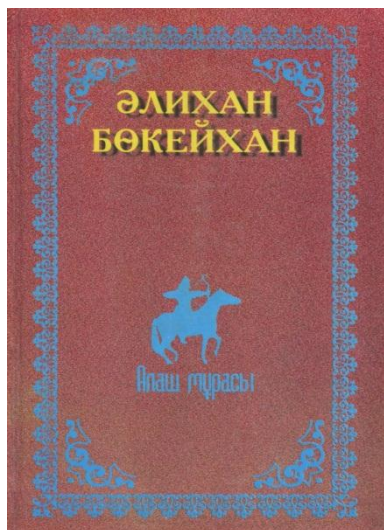
Бөкейхан Ә. Таңдамалы (избранное). - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1995

Қазақтың ұлы қоғам және мемлекет қайраткері, ғұлама ғалымы Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның есімі кеңес дәуірінде бір жақты қаралып, соның салдарынан оның өмірі мен ғылыми шығармашылығы мүлдем зерттелінбей шаң басып жатты. Ұсынылып отырған «Ә. Н. Бөкейхан. Таңдамалы» атты жинаққа Ә. Бөкейханның 1899-1937 - жылдар аралығында жарияланған ірі монографиялары, ғылыми басылымдары, мақалалары және жеке хаттары еніп отыр. Жинақтың соңында Ә. Н. Бөкейхан қалдырған мол аманат-мұраның шежіресі берілген.

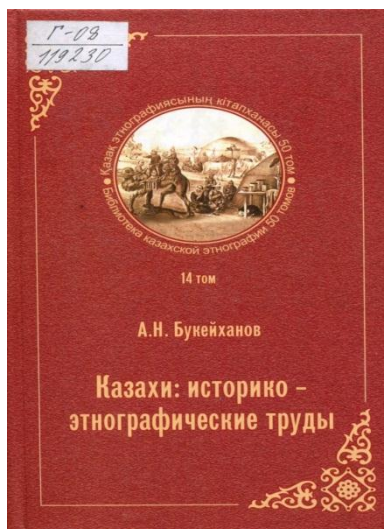
Бөкейханов Ә. Шығармалар. - Алматы: Қазақстан, 1994. - 384 б.

Кітапқа ХХ ғасырдың алғашқы ширегіндегі қазақ ұлт-азаттық қозғалысының басшысы, Алаш партиясының негізін қалаушы, Алашорда үкіметінің төрағасы Әлихан Бөкейхановтың "Қазақ" газеті және басқа басылымдарда жарық көрген еңбектері, сондай-ақ ұлы күрескерге кезінде замандастары тарапынан көрсетілген құрметті айғақтайтын материалдар енді. Жеке кітап түрінде тұңғыш жарияланып отырған бұл материалдар арқылы оқырманның аса құнды мәліметтер ала алатындығы даусыз.

Бөкейхан Ә. Таңдамалы. – Алматы: «Өлке» баспасы, 2003. – 2-кітап. – 224 б.

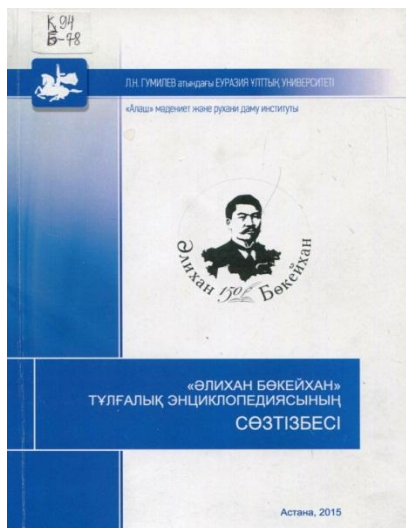
"Алаш мұрасы" сериясы бойынша ұсынылып отырған Ә.Н.Бөкейханның таңдамалы шығармалар жинағына мақалалары мен зерттеулері енгізілді.

Бөкейханов Ә.Н. Қазақтар: тарихи-этнографиялық еңбектер. 2-ші бас. толық. - Астана: Алтын кітап, 2007, - 303 б. - (Қазақ этнографиясының кітапханасы, 14-ші том).

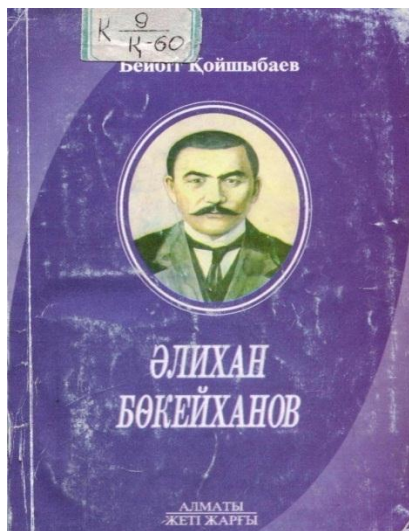
«Қазақ этнографиясы кітапханасының» бұл томына XX ғ. басындағы ғұлама ғалым Ә.Н. Бөкейхановтың тарихи-этнографиялық еңбектері енді.

Жинақты ғалымның «Киргизы», «Павлодарский уезд», «Кзаки Адаевского уезда» және «Овцеводство в Степном крае» сияқты тарихи-этнографиялық еңбектері, «О киргизских поминках» атты әдеби сын мақаласы кұрайды. Ә. Бөкейхановтың ғылыми-зерттеулерінде қазақ халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайы терең қарастырылған, сондықтан да маман-қоғамтанушылар үшін құнды болып табылады.

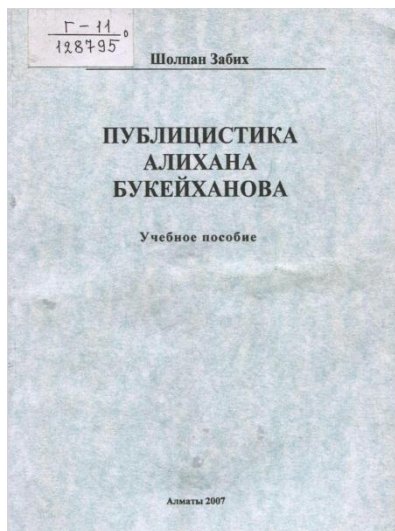
"Әлихан Бөкейхан" тұлғалық энциклопедиясының сөзтізбесі / Л.Н. Гумилев атынд. Еуразия ҰУ, "Алаш" мәдениет және рухани даму ин-ты; Құраст.: С.Жүсіп, С. Жұмағұлов, Қ. Кемеңгер, Е. Рахметуллин; Жауап. ред.: Д. Қамзабекұлы, С. Жүсіп. - Астана : ЕҰУ, 2015. – 156 б.

«Әлихан Бөкейхан» тұлғалық энциклопедиясының сөзтізбесі ұлтымыздың саяси және рухани көсемі, мемлекет және қоғам қайраткері, ұлт-азаттық Алаш қозғалысының жетекшісі, Алаш партиясының негізін қалаушы, қазақ топырағындағы іргелі ғылым салаларының орнығуына ерен еңбек сіңірген Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның сан салалы шығармашылық болмысы мен қайраткерлік тұлғасына арналады. Сөзтізбеде Ә.Н.Бөкейханның қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар, яғни ұлттану, әлеуметтану, саясаттану, қоғамтану, журналистика, өлкетану, әдебиеттану, өнертану, психология, сонымен қатар жаратылыстану, мал шаруашылығы саласында жазған құнды еңбектерін қамтитын атаулар, саяси-әлеуметтік ұғымдар мен терминдер, категориялар берілген. Ә.Н.Бөкейханның мемлекет қайраткері, ұлт көсемі тұрғысындағы өзгеше бітімдегі болмыс-бітімін жан-жақты ашу мақсатында өскен ортасы, тәлім-тәрбие алған айналасы, білім алған оқу орындары, қызмет істеген мекемелері, мүше болған ұйымдары қамтылып, азаматтық тұлғасы мен дүниетанымының қалыптасуына ерекше ықпал еткен қоғамдық өмірдің саяси-әлеуметтік мәселелері, отандық және әлемдік тарихта өшпес із қалдырған тұлғаларға қатысты мұрағат деректері мен мәліметтер жүйелі қамтылды.

Қойшыбаев Б., Әлихан Бөкейханов. – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 160 б.

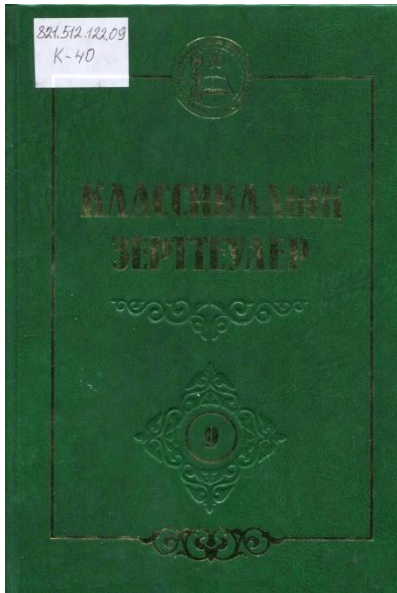
Белгілі жазушы-публицист Бейбіт Орынбекұлы Қойшыбаев отанымыздың тарихындағы "ақтаңдақтарды" алғашқылардың бірі боп зерттеп, XX ғасырдың алғашқы жартысындағы саяси репрессиялар салдарынан ұмыттырылған халқымыздың адал ұлдарының есімдерін рухани ортамызға қайтаруда елеулі жұмыстар жасап келеді. Оның назарларыңызға ұсынылып отырған бұл еңбегі атақты Алаш көсемі Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның өмірі мен қызметін көрсетуге арналған. Мұнда ұлы қайраткер бастан кешкен күрделі кезеңдері, еліміздің даму жолымен байланыстырыла отырып, танымды сыр шертіледі.

Забих Ш. Публицистика Алихана Букейханова. - Алматы: Қазақ университеті, 2007. - 142 с.

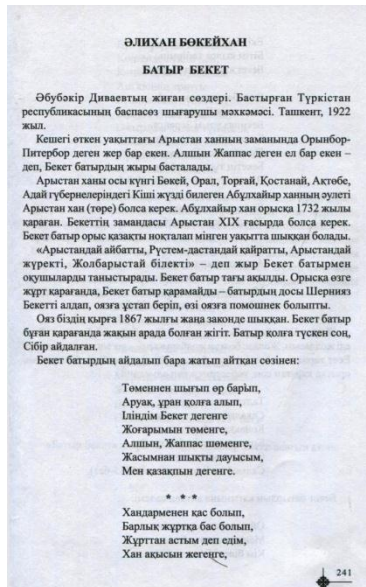
В учебном пособии на основе богатейших и ценных материалов, собранных в результате многолетних поисков в архивах городов России и Казахстана, раскрывается жизнь и деятельность выдающегося политика, ученого, блестящего публициста, основоположника национальной демократической прессы в Казахстане в начале XX века Алихана Букейханова, который был репрессирован в 1937 году.

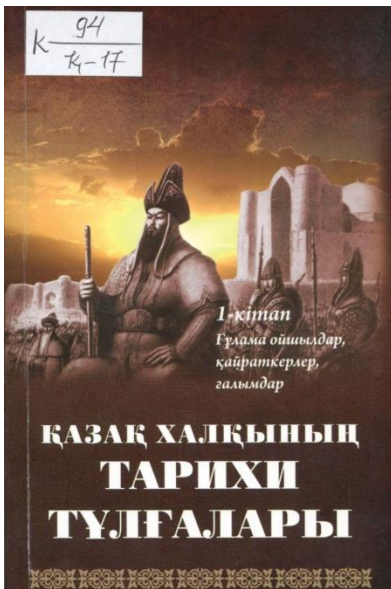
Основные идеи и взгляды публициста Алихана Букейханова нашли отражение в программных документах «Алаш-Орды, председателем которого он являлся.

Классикалық зерттеулер: Көп томдық. – Алматы: «Әдебиет Әлемі», 2012. – Т.9: XX ғасыр басындағы Алаш әдебиеттануы. – 368 б.

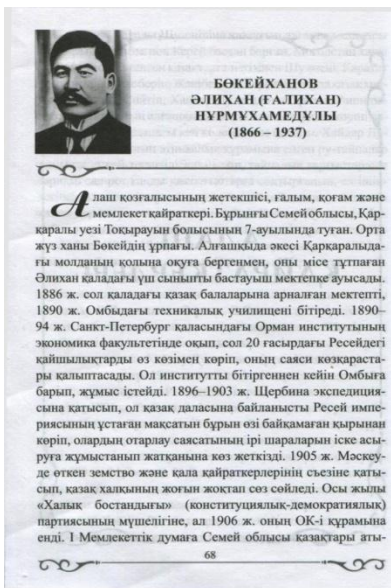
Бұл кітапқа XX ғасыр басындағы Алаш әдебиеттанушылары А.Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышы» және «Научный доклад на Первом Всесоюзном Тюркологическом съезде» атты баяндамасы; Ә.Бөкейханның «Батыр Бекет», «Мырза Едіге», «Роман бәйгесі», «Роман деген не?», «Ән, өлең һәм оның құралы», «Кітап сыны», «Всеволод Иванов» сынды мақалалары; Халел Досмұхамедұлының «Аламан», «Диуани Лұғат ат-Түрк», «Қазақ халық әдебиеті», «Шернияз шешен», «Кенесары-Наурызбай», «Мұрат ақынның сөздері» атты негізгі зерттеулері енгізілді.

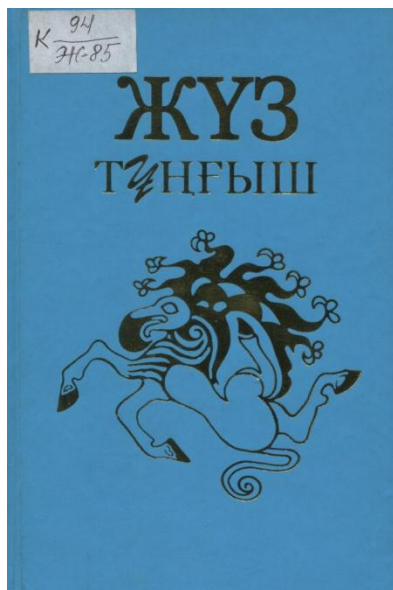

Қазақ халқының тарихи тұлғалары: Қысқаша анықтамалық. – Алматы: «Өнер» баспасы, 2015. – 1-кітап. – 304 б.

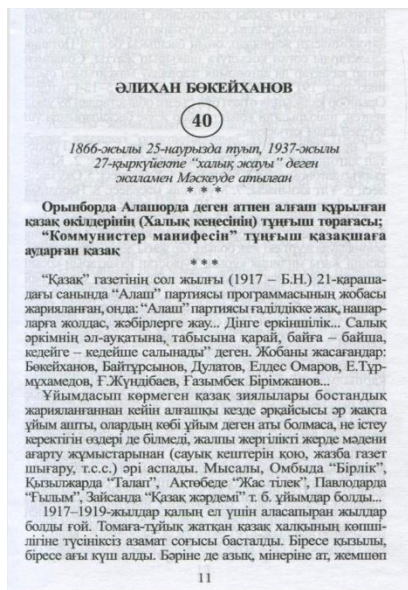
«Өнер» баспасында дайындалған «Қазақ халқының тарихи тұлғалары» деп аталатын осы қысқаша анықтамалық - есімдері көне дәуірлер қойнауынан бүгінгі күнге дейін жеткен қазақ халқының тарихи тұлғаларының өмірдеректері, олардың кейінгі ұрпақтарына қалдырған рухани мұралары, мүмкіндігінше, толық қамтылған жинақ. Баспа деректерді жан-жақты жинақтап, зерделеп болған соң, оқырманға әрбір есімнің өзіндік болмысын нақтылап ашатындай етіп беруге тырысты.

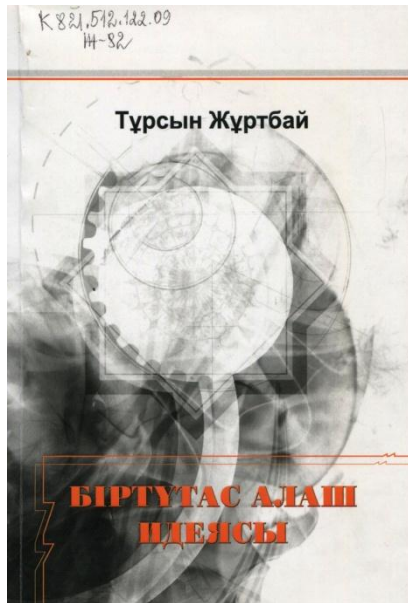

Жүз тұңғыш. Жинақ / Құраст. Бексұлтан Нұржекеұлы. – Алматы: "Жалын баспасы" ЖШС, 2005. – 2-кітап. – 352 б.

Бұл жинақ - қазақ халқының өміріне, тарихы мен мәдениетіне, ғылымы мен экономикасына қатысты әр саланы игеруге, ашуға, дамытуға тұңғыш із салған қазақ ұл-қыздары туралы.

Жұртбай Т. Біртұтас Алаш идеясы. Зерттеулер. – Алматы: «Орхон» Баспа үйі, 2014. – 368 б.

Қазақстан Педагогика ғылымдары академиясының академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор Тұрсын Жұртбайдың «Біртұтас алаш идеясы» атты үш бөлімнен тұратын зерттеулер жинағына «Көне түркі және қазақ әдеби жазба мұралары - Тәуелсіз Қазақстан тарихының қайнар бұлағы (б.д.д. X ғ. бастап - б.д. XX ғ. дейін)» атты жоба бойынша жүргізген соңғы он жыл көлеміндегі (2001-2013) ғылыми зерттеулері топтастырылып отыр.

Жақында жазушылар құрылтайы өтеді. Тәуелсіз сана және әдебиет мәселесінің сонда келелі кеңеске айналатынына өзін күмәнмен қараймын. Алла қателесуге жазсын. Өйткені, «бірлік – ақылдың бірлігі», сана – тәуелсіз ақылдың санасы болғанды ғана тәуелсіз әдебиет болады. Әртүрлі байтақ үшін жазылған шығарма мен өз қаржысының есебінен шығарған кітаптың тәуелсіз әдебиетке еш қатысы жоқ деп есептеймін.

Кіт заманда қысылып-қымтырылып жүрген жазушы бірін-саран. Өйтпесе бала-шағасына жазған хаттары мен өзінің әлдебір шаранын орайына қарай берген сұхбаттарын жинақ етіп шығарушылар көбейіп кетті. Сенбессіз, соңғы екі жылдағы жарық көрген кітаптарды қарап шығыңызшы. Міне, қазақы дарақалық деп осыны айтады. Сондықтан да тәуелсіз сана туралы мәселені келешіктің еңісіне қалдырған жөн.

Дербес ойлап, көркем толғайтын жас та жасамыз ақындар шығып еді. Соңғы жылдары солар тастақ жолға бет бұрып алынды. Демек, олардың да өмірдің ырқына тәуелдене бастағаны. Ендеше, Абай айтқандай арас соудің қасиетін білгенше³ сөз сабыр сақтап, ой қорытқан абзал-ау.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ БІРТҰТАС АЛАШ ИДЕЯСЫ³

Мен оппозиционер емеспін, қазақ мемлекетіне ешқанда оппозиционер болмаймын, бірақ өз Отанымның тағдырына қатысты, оның ішінде «Алашорда» мен Әлихан Бөкейхановты «руиыла», «қуиыла» етіп көрсетуге тырысып, сынық тартып жүрген қасиетсіздікке төзім де келмейді. Сол пікірді ошапа пын-пынған айтып, Интернет арқылы таратып жүргендердің өзі нағыз «сасық руиыла», ұлттық идеяны аздамушылар және кезінде айтылып жүрген: қазақ өзін өзі билей алмайды, оларды ру арқылы таластырып, тәуелсіздігін әлсіретіп, қайтадан Ресейге тәуелсіз ету керек – деген тоқсанмыңшы жылдардағы Кеңестік одақты жақтаушылар жасаған 950 әскери-саяси доктринаның жеміс бере бастағаны деп санаймын.

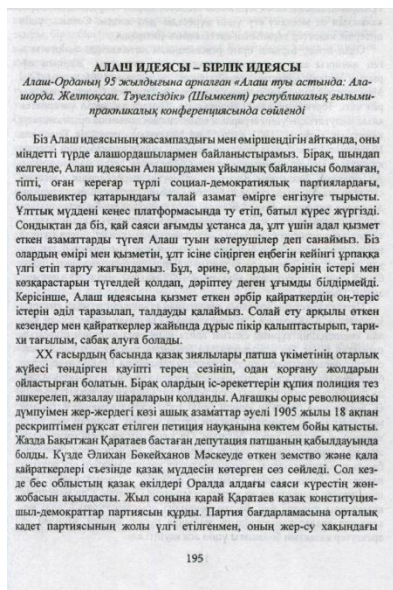
Бұл доктринаның басты түйткілі – мемлекетке ұлтсыздық идеясын сіңіру болыпты. Ал ондай идея бар ма еді. Бар еді. Ол – 1905 жылдан бастап аса мстіттылықпен саяси күрес

³ Әлихан Бөкейханов және біртұтас Алаш идеясы: Қазақстан Республикасы Тұркістанының 20 жылдығы // Түркістан. – 2011. – 15 қыркүйек (№37). – 9 б.; Еуропка университеті газеті. – 2011. – қазақ (№416). – 8-9, қазақ (№416). – 8-9; Ұлт тұлғатығының ұйғытқылары немесе Әлихан Бөкейханов және біртұтас Алаш идеясы // Ақиқат. – 2012. – №6. – 53-57 б.

Қойшыбаев Б. «ӘДІЛЕТ» туымен ширек ғасыр. Публицистикалық хроника: Мақалалар, сөздер, баяндамалар, құжаттар, сұхбаттар. - Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2014. - 368 б.

Қазақстандағы үкіметтік емес ұйымдардың алғашқы қарлығаштарының бірі болып табылатын «Әділет» тарихи-ағарту қоғамы құрылғаннан бері 25 жыл - ширек ғасыр уақыт өтті. Қоғамды ұйымдастырушылардың бірі, тұрақты басқарма мүшесі, жазушы Бейбіт Қойшыбаев бұл жинаққа «Әділеттің» идеялары мен тарихи білімді насихаттауға және сол орайда атқарып келе жатқан шаруаларына байланысты мақалаларын, түрлі жиындардағы сөздерін, баяндамаларын, әзірленуіне тікелей өзінің қатысы болған құжаттарды, түрлі басылымдарға берген сұхбаттарын енгізіп отыр.

Аңыз адам

АЛАШ ҚОЗҒАЛМЫСЫ

АЛАШ ПАРТИЯСЫ

АЛАШОРДА АҚІМЕТІ

СІЗ АННЫЗДАМ ЖЫЛДА ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АННЫЗДАМ ЖЫЛДА

БАЛА ӘЛИХАННАН КӨСЕМ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВҚА ДЕЙІН

АТАТЕГІ

XX ғасырдың бас кезінде ортағасырлық ұлттық рухани қайта өрлеуінің алғашқы кезеңіндегі терең ойлы азаматтар суреті болып табылады. Олардың бірі — Алаш қозғалысының негізін қалаушысы, публицист, журналист, педагог, қоғам қайраткері, ұлттық идеяның айғағы — Алаш Орда халық билеушілерінің басшысы Әлихан Бөкейханов.

ҚАЛЫПТАСУ ЖӨЛІНДІ

Әлихан Бөкейхановтың қалагерлер ретінде қалыптасуының ең рухани негіздері бейбіт ағарту енесі, балалары Әлихан Еркінді пен теңдестігі жасай бастаған отыр да есті. Оның қоғамдық қайраткерлік қызметінің қалыптасуына қалың бейбітшілік пен адалдықтың рухани негіздері, оның балалары Әлихан Еркінді мен теңдестігі жасай бастаған отыр да есті. Оның қоғамдық қайраткерлік қызметінің қалыптасуына қалың бейбітшілік пен адалдықтың рухани негіздері, оның балалары Әлихан Еркінді мен теңдестігі жасай бастаған отыр да есті.

БАЛАЛЫҚ ШАҚ

Әлихан Бөкейхановтың балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды. Ол 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды. Ол 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

береді. Сонда Әлихан есепті бөліне бұрын шығарған екен. Сайты, Қолжазбалықтары, ұлттық идеяның айғағы болды. Кейін оқуында таманғада шығарған екен. Сайты, Қолжазбалықтары, ұлттық идеяның айғағы болды.

қызу айтыстарға қатысып, XX ғасырдың басындағы ағартушылық қозғалыстың қайраткері болды. Кейін оқуында таманғада шығарған екен. Сайты, Қолжазбалықтары, ұлттық идеяның айғағы болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

ҰЛТ МҮДДЕСІ ЖӨЛІНДІ

Қай болғанда да, Әлихан Бөкейхановтың көзқарасының, Шербаза экспедициясы қатысқан кезеңдегі маңызы өте зор еді. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

Әлихан Бөкейхановтың балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

жандық Оңтүстік көлігі, экспедиция жұмысына рұқсат берілген соң сонда қалыптасты. Оның балалық шағының ерекшелігі оған 1907 жылы туғандығы орасан зор оқиғаның бірі болды.

894.342.09
Б-40

ЖАЙЫҚ БЕКТҰРОВ

АҚИҚАТЫ ОСЫ ЕДІ

сақтап қайтқан. Осының айқын белгісі жазушының Шокан жәшігі ішінен түсіле де, өңінде де жұлдыздай жарқыраған асыл тас көруі ғой.

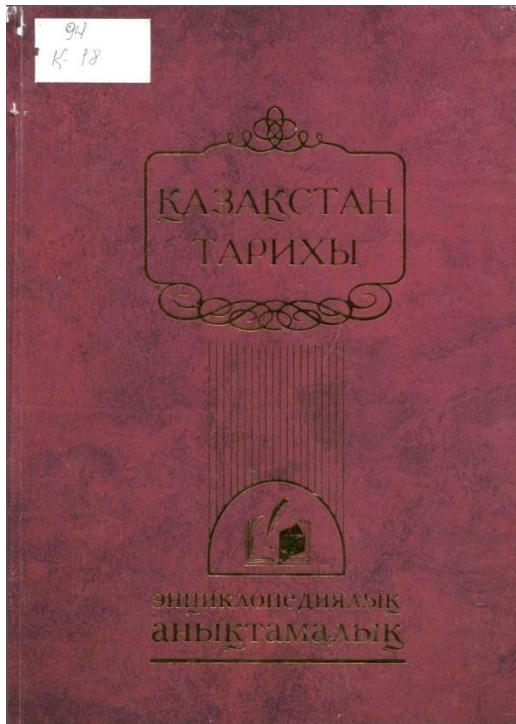
Бір ғажабы, Достоевскийдің еліне қайтуынан дәл отыз жыл бұрын немістің атақты оқымысты-саяхатшысы Александр Гумбольдт Ресейден Сібірге, оның ішінде қазақ елінің шығыс аймағына саяхат шегіп, Алтай тауларынан, Семейден Ертіс бойын өрлеп, қазақ елінің теріскей беттегі Қызылжар қаласын басып, Азия мен Еуропа шекарасында, қазақ жерінің шетінде туғанына алпыс жыл толуын атап өткен ғой. Бұл 1829 жыл болатын. Міне, орыс жазушысы Ф. Достоевский атақты оқымысты-саяхатшының жол соқпағымен жүріп, қазақ даласына алғысын айтып қайтты. Болашақ ғажап романдарының оқиғалары, күрделі желілері, орыс халқы өміріндегі шым-шытырық әлеуметтік кесепат көріністер кекті көкірегінде Сібірде, қазақ даласында қуғын-сүргінде жүргенінде ұйлағандай. Ол көкірегінде жібіместей болып қатқан осы кекті еліне орала келе астан-кестен ақтарды. Оған біздің Шоканымыздың қобдиы ішінде түнде жарық жұлдыздай жарқыраған тауыар тастың сөнбес сәулесі күш берді.

ШӨБЕКОВ, БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ЕРМЕКОВ

Бір қатар қазақ зиялылары өткен ғасырда орыс мектебінде оқыған Мәмбетәлі Шөбековтің өмірі туралы әркілі пікір айтып жүр. Мен осы кісінің дәл қайда және қашан, қандай оқу бітіргенін әлі күні анық біле қойғаным жоқ. Мұны зерттеуге ыңғайым да келмеді. Алайда, Шөбековтің орысша Чубеков деп жазылатыны және оның білімді адам болғаны даусыз. Архивтердегі жазба деректердегі

Бектұров Ж. Ақиқаты осы еді. – Алматы: Ғылым, 1995. – 116 б.

Белгілі жазушы-журналист Жайық Бектұровтың "Ақиқаты осы еді" атты естелігінде Әбілхайыр ханның немересі Баймұханбет сұлтаннан бастап, Кенесары-Наурызбай дәуіріндегі елін, жерін қызғыштай қорғаған батырлар мен ғұламалардың бірлікке, ерлікке толы кезеңдері, сондай-ақ Әлихан, Міржақып, Мағжан, Ахмет. Жүсіпбектей тұлғалардың заманның қос өкпеден қысқан тар жол, тайғақ кешуіндегі отбасындағы, қоғамдағы, мемлекеттік деңгейдегі өрелі-өнегелі өмірнамалары, естен кетпес сталиндік қуғын-сүргіндегі автордың өзі және замандастары тартқан тағдыр тауқыметі, „Қозы Көрпеш-Баян сұлу“, „Батыр Баян“, „Киік“, басқа да аңыз, ертегі, қиссалардың түп төркіні өзі туып-өскен Сарыарқа өлкесінен өрбуінің қырсыры, өзге де тарихи деректер нақты дәлелмен кеңінен суреттеледі.

Бокейханов Ә. // Қазақстан тарихы. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2006. – 160-162 б.

БӨКЕЙ ОРДАСЫ

болды. Б. 1801 ж. Ресей үкіметінен рұқсатталып, Кіші жүз қазақтарының бір бөлігін Жайық пен Еділ аралындағы тоғайлы қазақтардың ескі жеріне қоныстандырды. Қаспий жағалауындағы Дембей деген жерде өз ордасын тісті. 1812 ж. Бөкей ордасын қаны болып сайлады. 1815 ж. хан таған мұрагерлік жолмен Жоңғір иененді. Б. ханның бөлігі Еділдің оң жағасындағы Сейіт баба зиратына (қазіргі Астрахан об-а, Краснояр ауд.) обш., Заманов С.З., Россия и Буковское ханство. А.-А., 1982; Лезин А.И., Омские киргизы или киргиз-кайыптар ордасы. А., 1996.

БӨКЕЙ ОРДАСЫ – Ресей императорының рұқсатымен құрылып, 1801 – 45 ж. Еділ мен Жайық өзендері аралығында болған қазақ хандығы. Ішкі орада немесе Бөкей хандығы деп те аталады. 18 ғ-дің соңына қарай Кіші жүзде Құрытай, Жантөре, б. сұлтандармен таққа таласып өзара қырғын-қомақ болуы және ұлттық өкілінің күшейіп түсуі хандықты түрме-түрлінен күйретті. Кіші жүз қазақтарының дені тіршілік етуге “жеңілдер” басқа

бөлімші. Демек, ол саяси жағынан әлсіздігі. Екіншіден, Еділ мен Жайық аралығындағы сауда жолдары қуысқандықтары. Соған Ресей үкіметінің Қазақстанға ықпалы күшейетүсті. 1806 ж. патшажарлығы негізінде Б. о-ның нақты шекарасы, сонымен қатар жеріне орындары белгіленді. 1808 ж. шілдесінің 17-4 күні патша жарлығымен Б. о. Астрахан өскери губернаторы мен Орлыбор шекаралық комиссиясына берілді. Патша нұсқауына Б. о. Ресей империясына бағындырылды. Патша сұлтан Жайық пен Еділ аралығындағы жерге қазақ рулары мен басқарды. Оңтүзе орданың үй саны 5 мыңдай болса, 1812 ж. 7500, 1819 ж. 8500, 1825 ж. 10400 рүйе жетіп, хандық саны 50 мыңнан асты. 1815 ж. Бөкей хан қайтыс болды. Жоңғір ер жетпегенге дейін қазаққа уақытша Бөкейдің тұрғысы Шығай сұлтанға көшті. 1823 ж. таққа Жоңғір отырды. Ол билікті нығайтуға тырысты, басқару өкіметінің өңірлерін, Орталықтан басқаруына өкіметшілік (хан депутаттығы – 10, хан кеңесінде – 10, старшина-оқалар – 14 адам болды, басар сұлтаны, арнаулы тергеуші, іс жүргізетін кеңес) құрылды. Әрбір ірі немесе бірнеше үкіт оруды басына Жоңғір өз туыстарын, әсіне ішкі берілген сұлтандар мен билерді қойды. Ру ішкілеті аталарды старшиналар басқарды. Тағайындалған ру басшылары старшиналарды Орлыбор шекаралық комиссиясына берді. Б. о-ның өкімі, орталығы Орада к. 1826 ж. салынды. Б. о-я жаз-жағынан орыс әскерінің бөлімі, ишкірі қоршап жатты. Қазақтардың басқа аймақтарымен салыстырғанда, мұнда туарын-ақша қалғанымен басқармақ өркендеді. Б. о-ның егіншілік жанданды. 1840 ж. хан ордасында бастуашы қазақ-орыс мәжілісі ашылды. Б. о. жерінде 1858 – 37 ж. Исетай Тайыншұлы бастаған көтеріліс болды. Көтеріліс хан ордасын шайқалтын тастады. 1845 ж. Жоңғір хан өлгеннен кейін хандық үкімет жойылды. Хандықтан орында Ішкі орданы басқару жөніндегі уақытша кеңес құрылып, оған патша иеленушілері басшылық етті.

Обш.: Шамағатаев В.Ф., Вульфсона орада и восстание Исетая Тайыншұлы. Алматы, 1946; Заманов С.З., Россия и Буковское ханство. А.-А., 1982; Момылиев С.М., Патшажарлығы Ресейдің отанды саясаты. А., 1994.

БӨКЕЙХАНОВ Әділ (1804 – 1876) – Бөкей хандығы биласы, Жоңғір хандығы тұтан інісі. 1825 ж. жылдан бастап Бөкей ордасында мекендегенімір, тауруларын басқарды. Хан орданы тасқары жерге шықсаққа басқару ісін уақытша Б-ға жүзетті. 1845 ж. Жоңғір қайтыс болғанда тақ мұрагері Салқынгердің 19 жаста болуына орай Орданы басқару жөніндегі Уақытша кеңес құрылып, торағайлыға өсуіне болып Б. тағайындалды. Інісі М. Бөкейханов ескі Жоңғірдің жас балаларына хан тұрғынына қолқорына болып берілді. Әкімшілік қыметті үйін Анаа лейтанти алтын медалмен марапаттады. Ескери майор шінін алды.

БӨКЕЙХАНОВ Әлібек Нұрғамбетұлы (25.3.1866, Бұрынғы Семей обл., Қырғаралы у. Тодықарулы боласының 7-а. – 27.9.1937, Москва) – қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық және Алаш қозғ.

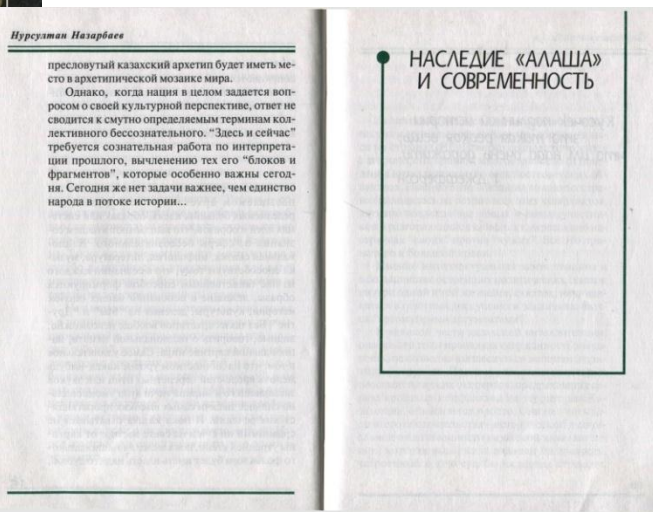
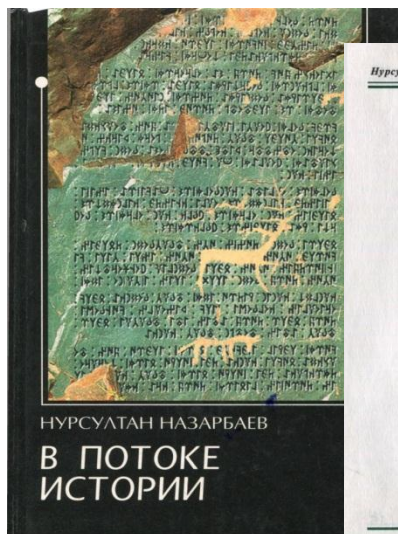
Ә. Бөкейханов

алымсының жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің торағасы, публицист, ғалым, журналист. Б. Орада жүз ханы Бөкейбай ұрпағы. Ата тегі: Бөкей – Батыр – Марғашай – Нұрғамбет – Әлібек. Б. Қоржаралы молданың қолында оқиды, оған қалағаны үш санының бастушы мектепке ауысады. Оны бітіргеннен кейін 1879 – 86 ж. Қоржаралы қ-ндағы қазақ балаларына арналған мектепте оқыды. 1886 – 90 ж. Омбыдағы тек. үч-інде оқиды, оны “техник” мамандығы бойынша бітіріп шықты. 1890 – 94 ж. Санкт-Петербургтегі Орынпа институтының экономика ф-інде оқыды. Б.

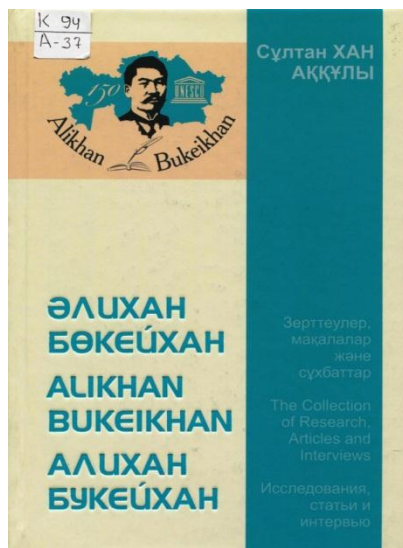
Патшажарлығының салтанатына қатысқан Кіші жүздің ит жамғалары. С.-Петербург, 1809 ж.

жерінегір көңілді қонысы Сіңдікестің қолына жерінен бір – Жайық пен Еділ аралындағы Нарын құмы болды. Бұл өңірді қаламатар тасты егіннен кейін (1771) ерекше қоныстанбаған болатын. “Қазақ аймағы” деп аталған осы жерге Кіші жүз қазақтары осы жерге үшкір үкіт арты. Мұны Бөкей сұлтан пайдаланып қалды. 1801 жылдан басында екі Нарынды тұрғыны қоныстанды. Бөкей сұлтанның тілегін орындады. Ресей үкіметі бұдан ұтылған жоқ. Біріншіден, кіші жүз екі иелікке

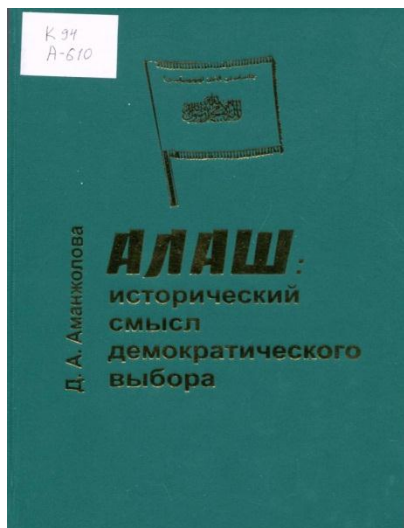
Назарбаев Н.А. Наследие «Алаша» и современность // Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы: Атамұра, 1999. – С. 149-179.

Әлихан Бөкейхан. Зерттеулер, мақалалар, сұхбаттар / Құраст. Сұлтан Хан Аққұлы. – Алматы: «Ер Жәнібек» халықаралық қоғамдық қоры, 2016. – 528 б.

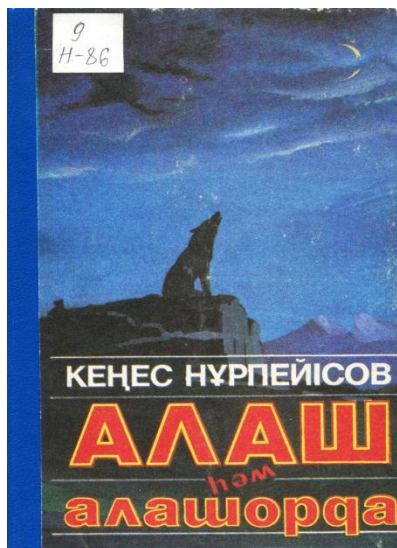
Бұл жинақта ХХ ғасыр басындағы қазақтың ұлт-азаттық қозғалысының жетекшісі, Алаш ұлттық-демократиялық мемлекетінің төрағасы, ғұлама ғалым, публицист Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейханның (1866-1937) өмірі мен сан қырлы қызметі туралы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде 1990-жылдардың соңы мен 2016 жылдар аралығында мерзімді басылымдар, әдеби-қоғамдық және ғылыми журналдарда жарық көрген зерттеулер, мақалалар, сұхбаттар дөңгелек үстел материалдары қамтылды.

Жинақ ЮНЕСКО тарапынан «шынайы әлемдік даңқты қайраткер» танылған Ә.Н.Бөкейханның туғанына 150 жыл толуына арналып баспаға ұсынылды.

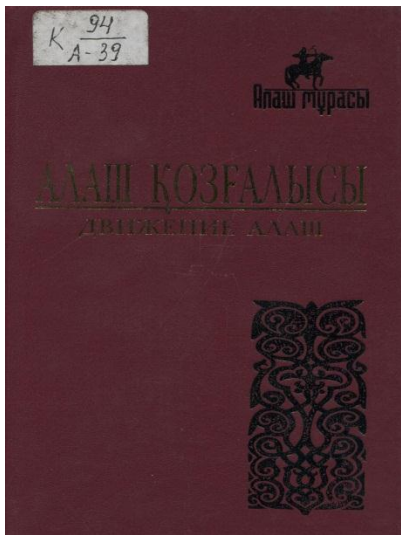
Аманжолова Д.А. Алаш: исторический смысл демократического выбора. Историческая монография. – Алматы: Таймас, 2013. – 400 с.

Монография посвящена историческим урокам демократического выбора и демократической практики движения Алаш (1900-е - 1920-е гг.). Дополняя и углубляя ранее проведенный анализ истории Алаш, автор акцентирует внимание на актуальных проблемах организационно-политической, социально-экономической, культурной деятельности лидеров и структур движения от зарождения до завершающей стадии. Современные вызовы всестороннего прогресса, этноконфессионального развития и социальной модернизации постсоветских государств, обеспечения стабильности общества и процветания казахстанской многонациональной нации усиливают значение уникального опыта Алаш.

Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. - Алматы: Ататек, 1995. - 256 б.

Бұл кітапта кеңес өкіметі кезінде 60 жылдан астам зерттеуге тыйым салынған Алаш һәм Алашорда тарихының деректемелік негіздері; ұлттық-демократиялық Алаш партиясының дүниеге келуі, оның бағдарламалық мақсат-міндеттері, Алаш автономиясының іс-әрекеті сөз болады.

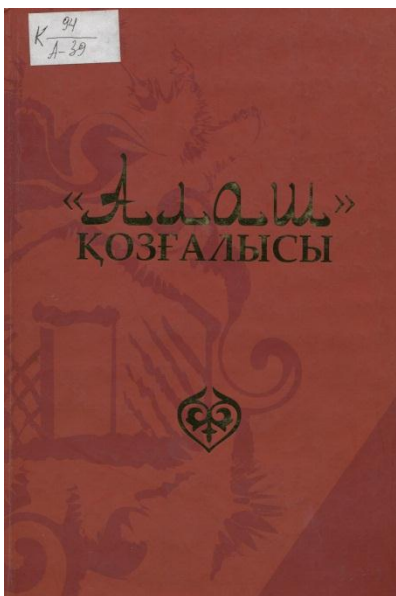
Алаш қозғалысы. Құжаттар мен материалдар жинағы. Сәуір 1901 ж. - желтоқсан 1917 ж. = Движение Алаш. Сборник документов и материалов. Апрель 1901 г. - декабрь 1917 г. - Алматы: Алаш, 2004. - Т. 1. - 552 б.

Жинаққа Алаш қозғалысының қалыптасуының өмірлік негіздерін, ұлт зиялыларының қоғамдық мәселелерді шешу ісіндегі ұстаным мен ізденістерін, олардың Ресей империясы өмірін демократияландыру үшін күреске атсалысуын, сондай-ақ басқа да ұлт зиялыларымен ара қатынасын жан-жақты көрсетуді мұрат тұтқан құжаттар мен материалдар еніп отыр. Жинақта Алаш партиясының бағдарламасы қазақ және орыс тілдерінде берілген.

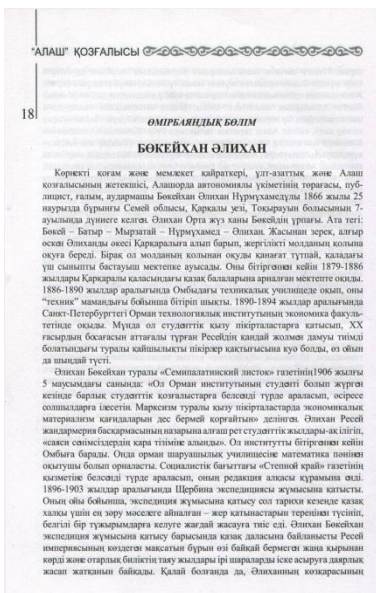
Алаш және тәуелсіз Қазақстан: идеялар және ұстанымдар сабақтастығы. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. 21 қараша 2008 жыл. - Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2008. - 476 б.

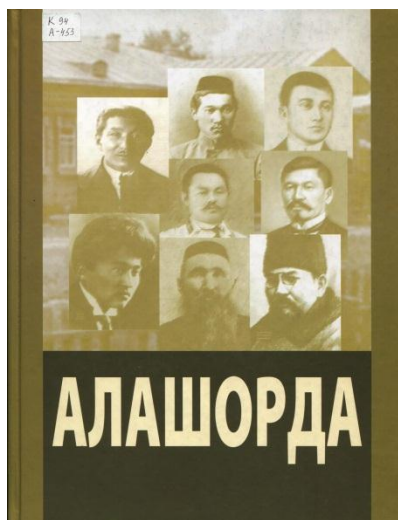
Жинаққа Алаш қозғалысы ардагерлерінің рухына тағзым ету, ұлағатты істерін жас ұрпаққа насихаттау мақсатымен өткізілген халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары енгізілді. Материалдар жинағына қазақстандық ғалымдармен қоса Түркия, Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан т.б. елдердің зерттеушілерінің ғылыми мақалалары кіргізілді.

"Алаш" қозғалысы / Құраст: Е. Тілешов, Д. Қамзабекұлы, И. Нұрахмет. - Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2008. - 324 б.

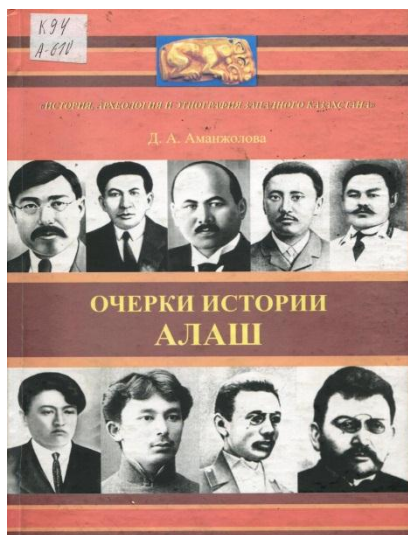
Бұл анықтамалыққа Алаш қайраткерлерінің өмірбаяны, "Алаш" қозғалысына, партиясына қатысты ұғымдар мен атаулар, сол кезеңнің тарихи-қоғамдық, мәдени, әдеби дамуын байқататын еңбектер енгізілді. Алаш қозғалысына қатысқан тұлғалардың деректі тізімі жасалып, ұсынылды. Сондай-ақ Алаш қозғалысын, оның қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығын зерттеп жүрген ғалымдар жөнінде де мәліметтер берілді.

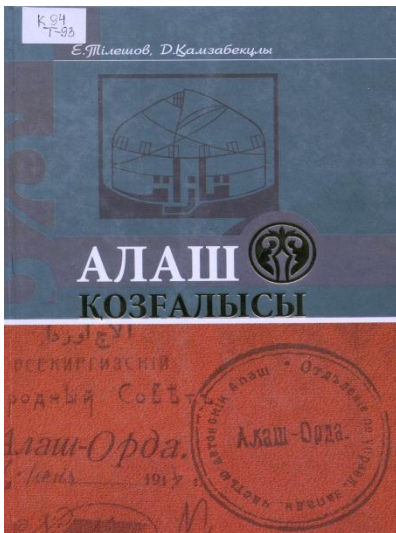
Алашорда: Фотоальбом / Құр., түсініктерін жазған: Б.Мұрсәлім. - Алматы: «Орхон» Баспа үйі, 2012. - 284 б.

Фотоальбом Алаш қозғалысының қалыптасу, саяси сахнаға шығу, Алаш автономиясын құру, Кеңестік дәуірдегі қуғын-сүргін кезеңдерінің суреттерін қамтиды. В альбом вошли фотографии периода формирования движения Алаш, его выхода на политическую арену, создания Алашской автономии, изгнания в период Советского режима. Научно-популярный сборник предназначен для исследователей, студентов, читателей, увлекающихся историей Казахстана и его политикой.

Аманжолова Д.А. Очерки истории Алаш: монография. - Актөбе: ИП Жанадилов С.Т., 2009. - 182 с.

Автор анализирует современное состояние историографии Алаш, а также освещает основные этапы развития движения, сыгравшего ключевую роль в этнополитической истории Казахстана в начале XX в. Монография представляет интерес для ученых, преподавателей и всех интересующихся актуальными проблемами отечественной истории.

жолымен құрбан болған күрескерлерге арнап аят оқыды. Дәрігерлер атынан М.Шомбалов, мұғалімдер атынан Ш.Ахбаев, Астрахан мұсылмандар атынан А.Обдуркимов, Қазан мұсылмандары атынан У.Танашев және т.б. сөз сөйледі. Сиез аймақтағы басқару жүйесіндегі өзгерістерге байланысты шешімдер қабылданды. Бұл шешімдерде аймақта тұратын халықтардың түрмесі, дәстүрі ескерілді. Сиезде Астрахан өлкесінің бір орталықтан басқару қажеттілігі туралындағыдан осы өңірдің комиссиясына Б.Құлмановты сайлауына айтылды. Бөкей Ордасы облысы қазақтарының II сиезінің күні тәртібінде мынадай мәселелер болды: 1) Россияның саяси жағдайы туралы (бөядамашысы - У.Танашев); 2) Бөкей Ордасындағы саяси жағдай (бөядамашысы - Б.Нигмбеков); 3) Жер мәселесі туралы (бөядамашысы - Б.Құлманов), сонымен қатар сауда – саттық мәселесі, білім беру, денсаулық сияқты т.б. мәселелер енгізілді.

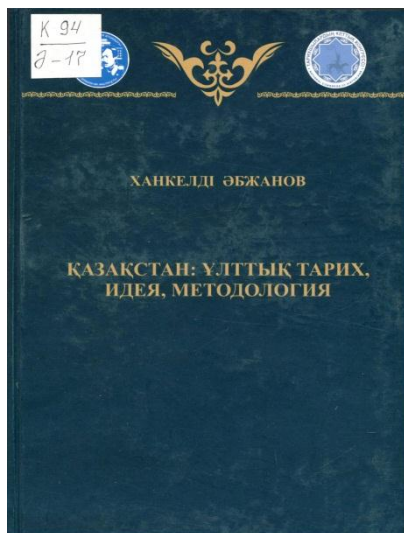
Бөкейхан Әлихан Нұрмұхамедұлы (25.03.1866 ж. бұрынғы Семей облы., Қарқаралы уезі Тоқырауын болысының 7-ауы – 27.09.1937 ж. Мәскеу) – көрнекті қоғам және мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық және Алаш қозғалысының жетекшісі, Алашқорда автономиялық үкіметтің тарапшы, публицист, ғалым, аудармашы. Ә. Орта жүз ханы Бөкейді ұрпағы. Ата әтеі: Бөкей – Бағыр – Мырғатай – Нұрмұхамед – Әлихан.

Жасынан зерек, алғаш оқсын Ә.Әліхан өзі Қарқаралыға алып барып, жергілікті молданың қолына оқуға берді. Бірақ ол молданың қолынан оқуды қанағат тұтпай, қалғанды үш сыныпты бастауыш мектепке ауырды. Оны бітіргеннен кейін 1879-1886 ж. Қарқаралы қаласындағы қазақ балаларына арналған мектепте оқыды. 1886-1890 ж. аралығында Омбыдағы техникалық училищесінде оқып, оны «техника мамандығы» бойынша бітіріп шықты. 1890-1894 ж. аралығында Санкт-Петербургтегі Орман технологиялық институтының экономика факультетінде оқыды. Мұнда ол студенттік қызу пікірталастарға қатысып, XX ғ. босағасын атағалы тұрған Ресейдің қандай жолмен дамуы тиімді болатындығы туралы қайшылықты пікірлер қатығысына жуу болды, өз ойын да пайданы түсті. Б. туралы «Семишантинский листок» газетінің 1906 ж. 5 маусымыдағы санында: «Ол Орман институтының студенті болып жүрген кезінде барлық студенттік қозғалыстарға белсенді түрде араласып, әсіресе, солшықтарға ілесетін. Марксизм туралы кеңу пікірталастарда экономикалық материализм қағидаларын дөс бермей қорғайты» делінген. Әлихан Ресей жаңдармерия басқармасының назарына алған рет студенттік ж.-ақ ілігін, «саяси сенімдерін қара тізіміне алады». Ол институтты бітіргеннен кейін Омбыға барады. Онда орман шаруашылық училищесіне математика пәнінен оқытушы болып орналасады. Социалистік бағыттағы «Степной край» газетінің қызметіне белсенді

Тіләшов Е., Қамзабекұлы Д. Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық. -Алматы: Сардар, 2014. - 528 б.

Бұл энциклопедиялық анықтамалыққа Алаш қайраткерлері мен қатысушылардың өмірбаяны, Алаш қозғалысына, партиясына қатысты ұғымдар мен атаулар, сол кезеңнің тарихи-қоғамдық, мәдени, әдеби дамуын байқататын мағлұматтар енгізілді. Алаш қозғалысына қатысқан тұлғалардың деректі тізімі жасалып ұсынылды. Сондай-ақ, Алаш қозғалысын, оның қайраткерлерінің өмірі мен шығармашылығын зерттеп жүрген ғалымдар жөнінде де мәліметтер берілді.

Әбжанов Х. Қазақстан: ұлттық тарих, идея, методология. - Алматы: Елтаным баспасы, 2014. - 328 б.

Кітапта Қазақстан тарихын заманауи ақыл-ой биігінен зерделеуге ұмтылыс аясында орныққан жаңа көзқарас пен ұстанымдар дәйектелген. Оның әлемдік тарихи кеңістіктегі орны, ерекшеліктері, болжамды келешегі зерделенеді. Ұлттық тарихымыздың мазмұнын анықтаған факторлар жүйесіндегі табиғаттың, адамдар әрекетінің, тұлғалар рөлінің, мәдени үдерістердің, геосаяси өктемдік пен ықпалдастықтың бәсі мен бағамын жаңашыл идеямен, методологиямен тиянақтауға зор мән беріледі. Өткеннің тәжірибесіне, тәлім-тағылымына сүйенумен «Қазақстан-2050» Стратегиясын, «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыру жолдары қарастырылған.

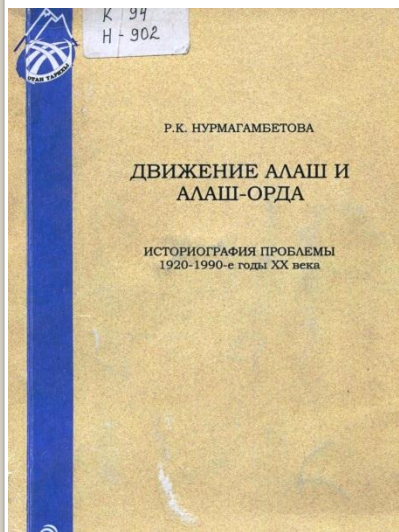
Қасымжанова Г. Архив Памяти. - Алматы: Ғалым, 2003. - 304 с.: ил.

Вместе с автором этого научно-публицистического издания вы совершите экскурс в историю и культуру казахов и прото- казахов, оживите в памяти образы выдающихся сынов Степи, картины переломных моментов в ее судьбах, попутно узнаете, как делаются публицистические телевизионные передачи. Адресуется широкому кругу читателей.

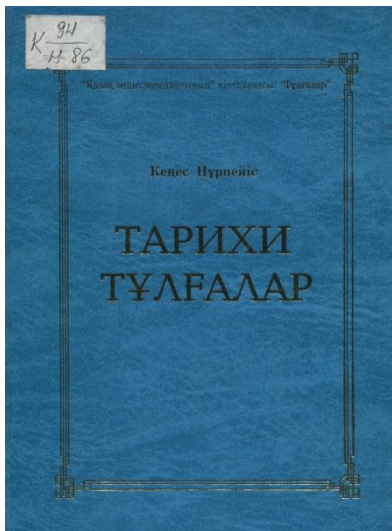
1937-2007 Тауқымет пен тағзым / Құраст. Б.Төлепберген. - Алматы: РИИЦ АЗИЯ, 2007. - 296 б.

"1937-2007 Тауқымет пен тағзым" кітабы 1937 жылдардағы саяси қуғын-сүргінге 70 жыл толуына арналып отыр. Кітап өмірбаяндық анықтамалық, құжаттар мен мақалалардан тұрады. Қазақстан халқының басына төнген сонау жылдардағы нәубет пен зобалаң тарихи-танымдық тұрғыдан сипатталған. Кітап аталған тақырыпқа қызығушылық танытқан барша оқырманға, жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған.

Нурмагамбетова Р.К. Движение Алаш и Алаш-Орда. Историография проблемы. 1920-1990-е годы XX века. - Алматы, 2003. - 153 с.

В книге на основе анализа широкого круга исторических и историографических источников представлен процесс накопления и трансформации исторических знаний по проблеме движения Алаш и автономии Алаш-Орды: особенности изучения проблемы в советской историографии, ее основные этапы, принципы; современное состояние и основные методологические и концептуальные аспекты исследования истории движения демократической интеллигенции Казахстана 1-й четверти XX века. Книга рассчитана на историков, преподавателей школ и вузов, студентов, всех интересующихся историей Казахстана.

Нұрпейіс К. Тарихи тұлғалар / Бас ред. Б.Аяған. -Алматы: "Қазақ энциклопедиясының" Бас редакциясы, 2007. - 376 б.

Жиырмадан астам монография мен мектеп оқушыларына арналған оқулықтары жарық көрген академик К.Нұрпейіс жалпы тарихнама мәселелерімен қатар еліміздегі ұлт-азаттық қозғалыстар тарихы, ұлттық мемлекеттік құрылыс пен Қазақстанның 20-ғасырдағы саяси-қоғамдық өмірінің өзекті мәселелерін, аграрлық және шаруалар мәселелерін түбегейлі зерттеген ғалым. Бұл кітапқа автордың кейінгі жылдары жазып, кезінде баспасөзде жарияланған материалдары жинақталған. Оқырман қауым Қазақстан тарихын жаңаша тұжырымдарға сай қайта зерделеу бағытымен танысып, коммунистік идеологияның кесірінен есімдері аталмай келген көрнекті алаш ардагерлерінің өмірі мен қоғамдық қызметтері, тәуелсіздік жолындағы табанды күрестері жайлы дәйекті мағлұматтар алады. Бұл кітап Алаш қозғалысының 90 жылдығы мен қызыл қырғынның 70 жылдығына арналған.

**XX ҒАСЫР БАСЫНАҒЫ
ҰЛТТЫҚ ИНТЕЛЛЕКЦИОН**

XX ғасырдың басында Қазақстан Ресия империясының капитализмге дейінгі өндірістік қатынастар үстем болған аграрно-өндіріс пен айырық болды.

Ойратшұналар қазақ халқының жері мен оның табиғи байлығымен айтпақтай болғанымен етіп қана қойған жоқ, олар қазақтардың рухани жанынан да отырды: халықты түнінен, діннен, дінінен айырып батыстағы капитализммен оястырылған шаһарлар жүресін жүзеге асырды. Бұл жөнінде Мірақман Дулатов 1907 жылы жазғаны "Қаладан менің, сіле менің" атты мақаласында былай деп айтып жазған еді:

"... Ең алдымен қазақ халқы — Ресияға түрелді халық... оның ерекшелігі парнасқы жеріне көк туарына. Халықтан жиналған сөз сөз қарағандағы көп бөлігі қазаққа, тіпті керек емес, керісінше жұмсалды... Бұл чиновниктер (патшалық отарлау жүресінің ресми өкілдері — К.Н.) білді, димәк, отарға жергі болып өскен жатқан өсет-тұрпаттарымызға, біздің молдаларға ғана тіпті неге мәселелеріне арнап бастады, біздің кілттеріміз тұтқын алып" (Дулатов М. Шаһарлар, А., 1991, 22-бет).

Қазақ ауылды басқаратын өкілшілік жүйе патша үкіметінің отарлау-өндірістік аппаратпен біте қайнасып кеткен бай-шошарлар өкілдерінің қолында болды.

Қазақ өкілдерінің әлеуметтік-экономикалық және саяси хал-ауақы, негізінен, аграрлық, ұлттық және белгілі дәрежеде ұлттық мәселелердің шешілуімен ерекшеленді. Қазақстанда осы шешілуінен

түнінен аграрлық және ұлттық-өндіріс қозғалыс ең алдымен отаршылдыққа қарсы бағытталды.

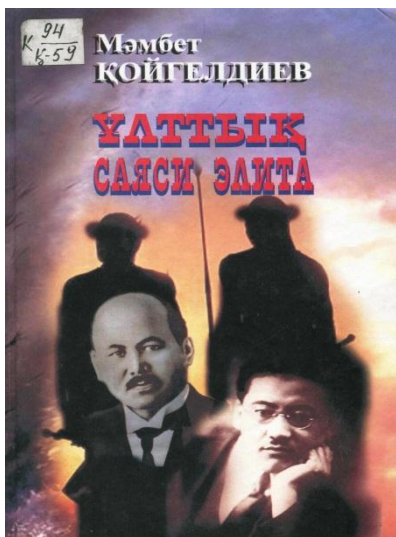
Жұмысшы табының қалыптасуы басталды, жаңа әлеуметтік топтар мен ауылдастықтар пайда болды, қалаларда мұнда өкілдерлер шаһарлар дүниесі пайда болды.

Олар қазақ қауымына тон қозғалыс-саяси қозғалыстың бастауында тұрды.

Басқа сөзбен айтқанда, бұл естіл басқарысында болған, жаңадан қалыптас бастаған қазақтан ат төбесіндей аз ғана тұрғын интеллигенттерінің жаңа санына дейі жалғандық сарнастарға жерін берген және оларды шешуге тырысты.

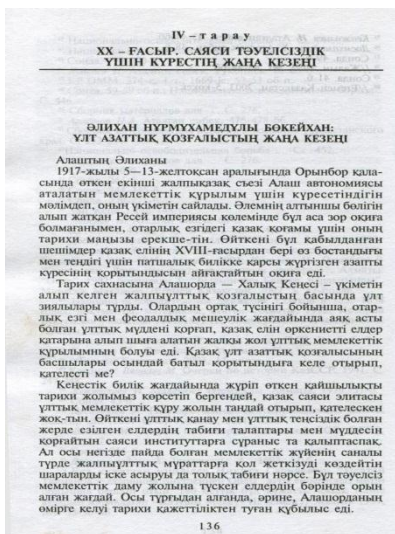
Олар ойдың шыққан ортасы тұрғыннан алғашқы ортақты болды, қатарында ақсүйек, бай-шошарлар өкілдерінен шыққанша да, орта дәулетті отбасы өкілдері де, келесісі қарайымы өкілші шаһарлардан балалары да бар еді. Жоғары және арнаулы орта оқу орындарынан алды шыққан кейбір мамандықтары да ортақты болды. Бұлар отары қазақ өкілдерінің басқару аппаратында ортақты жұмыс атқаратын чиновниктер, дегенерлік сәуір кеңескерлерінің қызметкерлері, журналистер, оқу-ағарту және мәдениет саласында өкілдер еткендері және олар жалған басқарушылардан аз инженер-техник қызметкерлерден тұрды. Олар, негізінен, Петербургтің, Тарту мен Варшаваның, Мәскеаның, Қазан, Ұфа, Ташкент пен Омбы, Том университеттері мен институттарында, т.б. қалалардағы арнаулы орта білім беретін

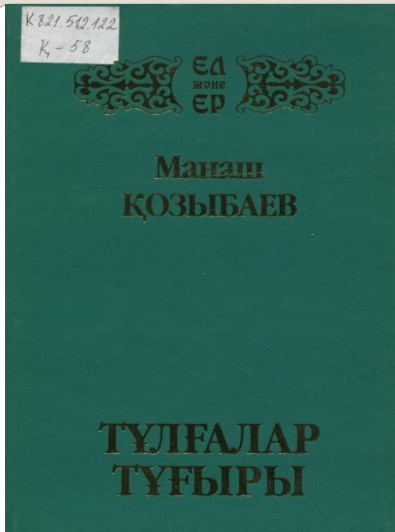
242

Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита. Қызметі мен тағдыры (XVIII-XX-ғғ.). Зерттеулер. - Алматы: "Жалын баспасы" ЖШС, 2004. - 400 б.

Кітапта қазақ саяси басқарушы тобының XVIII—XX- ғасырдағы қалыптасу кезеңдері мен қызметі талдауға алынады. Авторлық зерттеу билер мен батырлардың (XVIII-XX-ғғ.), ұлттық мемлекеттікті қалпына келтіру ісіне ғұмырын арнаған Кенесары хан Қасымұлы, Исатай Тайманұлы, Әлихан Бөкейхан, Мұстафа Шоқай, Тұрар Рысқұлұлы, Смағұл Садуақасұлы және басқа ұлы тұлғалардың қызметі мен тағдыры төңірегінде өрбиді.

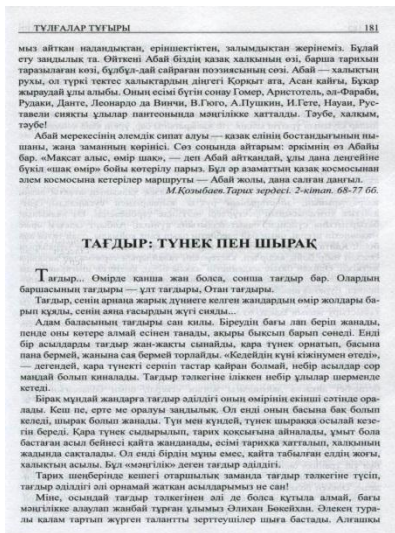

Тұлғалар тұғыры. / Құраст. М. Қозыбаев. - Алматы: "ҚазАқпарат", 2009. - 540 б.

Атақты ғалым, тарихшы, академик Манаш Қозыбаевтың (1931- 2002) мақалалар мен баяндамаларының жинағы тарихи тұлғалар тағдырлары арқылы Отанымыздың сан қырлы тарихын аша түседі.

Бұл кітап тарихи зерттеу мен нағыз әдеби тілмен жазылған ғылыми-көпшілік үлгінің туындысы болып табылады. Оқырман ежелгі кезеңдерден бастап бүгінге дейінгі отандық даңқты тұлғалармен танысады.

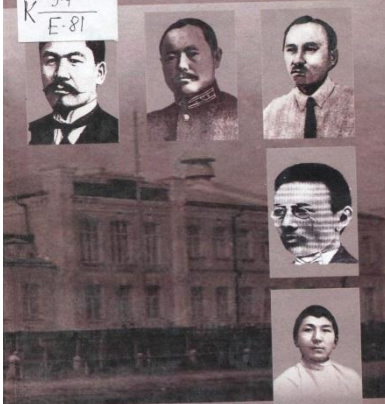

Марат Ескендірұлы (Әбдешев)

«АЛАШ ОРДА» МИНИСТРЛЕРІ МИНИСТРЫ «АЛАШ ОРДЫ»

К 94
Е-81

Ескендірұлы (Әбдешев) М. «Алаш Орда» министрлері = Министры «Алаш Орды». – Алматы, 2008. - 114 б.

Кітапта Алаш Орда үкіметі мүшелерінің өмір жолы, жасаған еңбектері шағын ғана баяндалады.

Книга описывает жизненный путь и основную деятельность членов правительства Алаш Орды и предназначена для учащейся молодежи.

Әлихан Бөкейханов

Алашорда үкіметіне сайланғандарға жеке-жеке тоқталғанда алдымен ауызға алынатындардың арасында әрине, сөз сайлаған оның төрағасы – Әлихан Бөкейханов болып табылады.

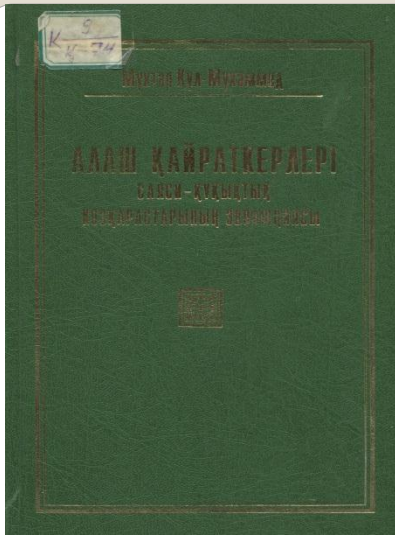
Замандастары мен халқы қадірлен «Өлеке» деп атап кеткен Әлихан Бөкейханов – бүкіл саналы өмірін қазақ халқының ұлттық саяси бостандығы мен дербестігі үшін арнаған ауулы ұлы тұлғамыз. Ата тегі жағынан төрелер тұрқымыз.

1866 жылы 5 наурызда (бүгінгі сәтінде берген жауабынан) бұрынғы Семей облысы, Қарқаралы уезі, Тоқыраулы болысының 7-ауылында туған. Өлекеңнің туған жылы туралы деректер әртүрлі. Дегенмен де бұл дерек дұрыс болар дейміз. Себебі, оның жасы туралы келтірілген ең алғашқы архивтік дерек ҚР Орталық архивінде сақталған құжатта Өлекеңнің Қарқаралы ерлер арисод училищесінің дайындық бөлімінде 1878/79 жылғының 1-ші жарты жылдығында оқып жүрген 23 қазақ баласымен бірге оқу үлгерімі туралы ведомосіндегі деректе, Өлекең училищеге 1878 жылы 16 қыркүйекте түскенде жасы 11-де деп көрсетілген. Яғни, туған жылы 1867 болмақ. Бұл жыл Өлекеңнің өзі көрсеткен 1866 жылға жақын. Сондықтан оның туған 1866 жылы күрәні тұлғасы керек.

1886-1890 жылдары Омбы техникалық училищесінде оқып шығып, 1894 жылы Санкт-Петербург орман институтының экономика факультетін бітірген. ЖОО бітірген соң Омбы ауыл шаруашылығы училищесінде математикадан сабақ береді.

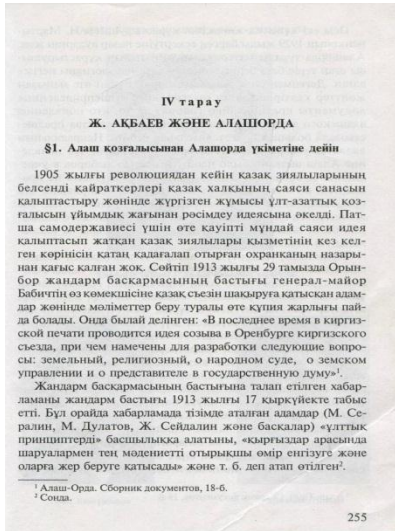
Қазақ даласының комиссиясын жер жағдайын зерттеген, яғни өкіметтің қазақтың «артық жеріне» заң жүзінде негіздеу үшін құрылған Ф.А.Шергина экспедициясының құрамында болып, қазақты жерге орналастыру мәселесімен түбегейлі танысып, зерттейді.

Ө.Бөкейханов Ресейдің көрнекті экономист, географ ғалымдарымен бірлесіп отырып, «Россия бұлдан отанымыздан жалпы географиялық сипаттамадан» атты көп томдық еңбектің 1903 жылы шыққан қазақ өлкесіне арналған 18 томның тарауларын жазуға қатысқан. Өлекең қазақтар туралы шынайы мәліметтер келтіріп, қазақтарды асқақтайды. Мысалы, «Из умственных способностей киргиз на первое место следует поставить память на окружающую его жизненную обстановку»

Құл-Мұхаммед М. Алаш қайраткерлері саяси-құқықтық көзқарастарының эволюциясы. - Алматы: Атамұра, 1998. - 360 б.

Монографияда Қазақстанның Ресейге бодан болғаннан кейінгі кезеңдегі қазақ өлкесінде отаршыл-құқықтық жүйенің орнығуы және оған қарсы Алаш қайраткерлерінің саяси күресі, олардың қазақ елінің мемлекеттік құрылысы жөніндегі саяси-құқықтық көзқарастарының эволюциясы негізінде зерделенген. Кітапта Алашорда үкіметінің мүшесі, қазақтың аса көрнекті заңгер-ғалымы Ж. Ақбаевтың өмірі мен саяси күресі арқылы оның серіктері болған Алаш жетекшілері Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, Ә. Ермеков, Х. Досмұхамедов т. б. қазақтың азаттық жолындағы арыстарының қоғамдық-саяси қызметі сараланып, Алаш бағдарламасының құқықтық негізі талданады.

IV тарау

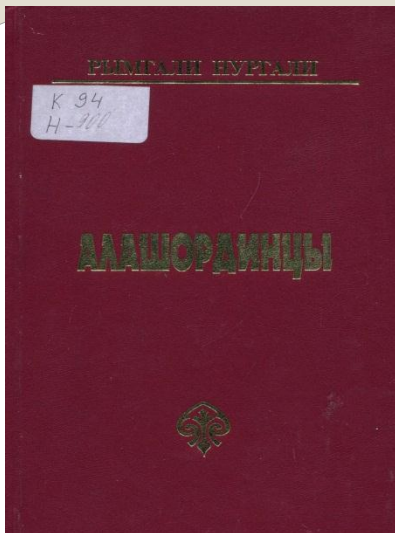
Ж. АҚБАЕВ ЖӘНЕ АЛАШОРДА

§1. Алаш қозғалысынан Алашорда үкіметіне дейін

1905 жылғы революциядан кейін қазақ зиялыларының белсенді қайраткерлері қазақ халқының саяси санасын қалыптастыру жөнінде жүргізген жұмысы ұлт-азаттық қозғалысын ұйымдық жағынан рәсімдеу идеясына өкелді. Патша самодержавиясы үшін өте қауіпті мұндай саяси идея қалыптасып жатқан қазақ зиялылары қызметінің кез келген көрінісін қатаң қадағалап отырған оқранның назарынан қағыс қалған жоқ. Сөйтіп 1913 жылғы 29 тамызда Орынбор жандарм басқармасының бастығы генерал-майор Бабичтің өз көмегімен қазақ съезін шақыруға қатысқан адамдар жөнінде мәліметтер беру туралы өте құпия жарлығы пайда болады. Онда былай делінген: «В последнее время в киргизской печати проводится идея созыма в Оренбурге киргизского съезда, при чем намечены для разработки следующие вопросы: земельный, религиозный, о народном суде, о земском управлении и о представителе в государственную думу»¹.

Жандарм басқармасының бастығына талап етілген хабарламаны жандарм бастығы 1913 жылғы 17 қыркүйекте табыс етті. Бұл орайда хабарламада тізімде аталған адамдар (М. Сералин, М. Дулатов, Ж. Сейдалин және басқалар) «ұлттық принциптерді» басшылыққа алатыны, «қырғыздар арасында шаруалармен тең мәдениетті отырықшы өмір енгізуге және оларға жер беруге қатысады» және т. б. деп атап өтілген².

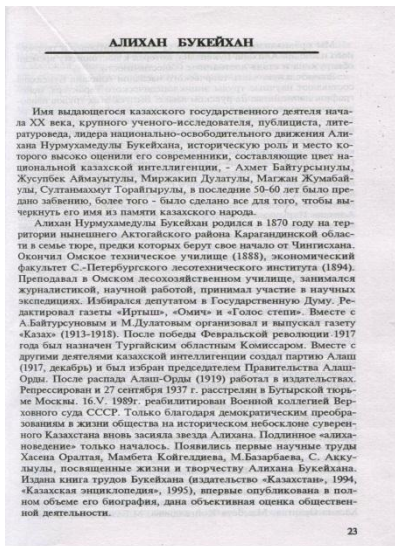
¹ Алаш-Орда. Сборник документов, 18-б.
² Соңда.

Нурғали Р. Алашординцы. - Алматы: Алаш, 2004. - 280 с.

В монографии "Алаш и литература" автор, анализируя лучшие произведения А.Байтурсунова, А.Букейхана, М.Жумабаева, Ж.Аймауытова, С.Сейфуллина, И.Джансугурова, М.Ауэзова, сопоставляет их с художественными поисками крупнейших представителей мировой классики, раскрывает закономерности развития казахской литературы в контексте общественно-политического движения Алаш.

Книга представляет не только обширную и правдивую информацию о многогранной жизни талантливых представителей Алаша, образованных людей своего времени с передовыми взглядами, но она несет в себе и большой материал нравственно-духовного содержания. Думается, что она этим и будет полезна и ценна для широкого круга читателей, особенно для молодого поколения.

Асылбек М.-А. Х. Тұлғалар мен тарих туралы. (мақалалар жинағы) = О личностях и истории: (Сборник статей). - Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы. 2014. - 480 б.

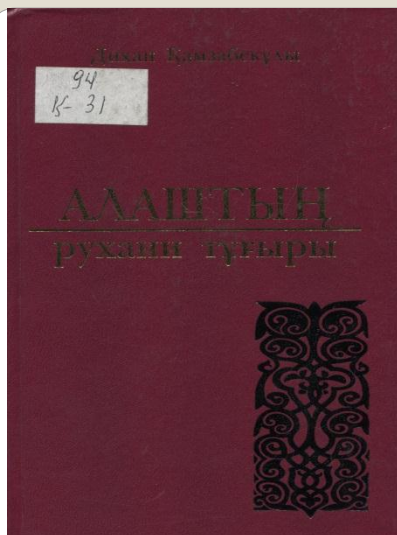
Кітапқа Қазақстанның көрнекті ғалымы, Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Қазақстанның еңбек сіңірген ғылым және техника қайраткері, тарих ғылымдарының докторы, профессор Мәлік-Айдар Хантемірұлы Асылбектің әр жылдарда жарық көрген ғылыми мақалалары топтастырылып отыр.

Жинақ бес бөлімнен тұрады: бірінші бөлім Ә. Бөкейхан, Т. Рысқұлов, М. Тынышбаев және т.б. Қазақстанның саяси қоғам қайраткерлерінің өмірі мен қызметіне арналған. Екінші бөлім А.М. Панкратова, А.Н. Нүсіпбеков, Б.С. Сүлейменов, Б.А. Төлепбаев, Г.Ф. Дахшлейгер, Р. Сүлейменов, М.Қ. Қозыбаев, К. Нұрпейісұлы, және т.б. көрнекті тарихшы ғалымдардың ғылыми мұрасы мен қызметіне арналған. Үшінші бөлімде тарих ғылымындағы өзекті мәселелер туралы пікір-таластар мен тарихи демографиялық бағыттағы мақалалар топтастырылған. Төртінші бөлімде Мәлік-Айдар Хантемірұлы Асылбектің өз замандастары туралы естеліктері берілген. Қосымша - бесінші бөлімде Асылбек әулеті жөнінде ақпарат берілген.

**ОБ ЭВОЛЮЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ ЛИДЕРА
ДВИЖЕНИЯ «АЛАШ» АЛИХАНА БУКЕЙХАНА**
Сервис в России и за рубежом. – 2013. – № 2. – С.80-90.

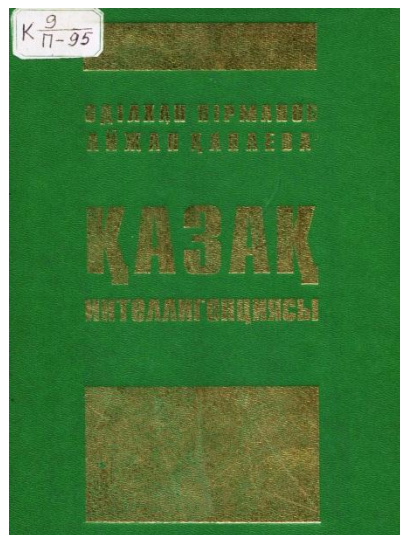
1. Формирование казахской национальной интеллигенции, в нашем современном понимании, которое мы относим ко второй половине XIX – начала XX века, обуславливалось рядом социально-экономических, культурных и политических факторов. Наиболее важными из них являются: *экономическая отсталость* Казахстана, где преобладало кочевое и полукочевое хозяйство, слабое развитие земледелия, промышленности, транспорта, торговли и крупных городов с населением свыше 50 тыс. чел. и т.д.; *Отсутствие и культурная отсталость Казахстана*, о чем ярко свидетельствуют данные переписи 1897 г., когда уровень грамотности населения Средней Азии и Казахстана достигал всего 6%, среди мужчин 10%, женщины – 3%, а среди мусульманского населения – 6,7% мужчин, 1,1% у женщин. Среди казахов этот уровень был еще ниже – 2,7%, в том числе в Уральской области – 4,9%, Акмолинской – 3,4%, Тургайской – 3,2%, Семипалатинской – 2,9%, Семиреченской – 1,8%, Сырдарьинской – 1,3% [1]. В *социальном отношении* в Казахстане преобладали казахские шаруа, переселенческое крестьянство и казачество. Казахские шаруа являлись наиболее отсталым как в ведении сельского хозяйства, где преобладали отсталые формы скотоводства, так по уровню культуры и т.д., а национальная буржуазия, формирование которой так и не завершилось к октябрю 1917 г., была слабой и не самостоятельной социальной силой, во многом соглашательской, а ее представители находились на службе у колониальной администрации в качестве чиновников и т.д.

2. Колониальный Казахстан, как утверждал известный ученый П.Г. Гаузоу, страдал не столько от капитализма, сколько от его неразвитости в регионе,

Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры. - Астана: Ел-шежіре, 2008. - 360 б.

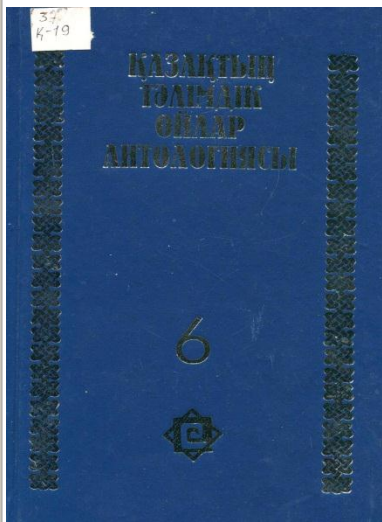
Алаш — елшілдік ізденісіміздің жарқын беті. Алаш — елдік-мемлекеттік рәмізге айналған ұғым. ХХ ғасырдың басында Ә.Бөкейхан бастаған ұлт қайраткерлері Алаш атын партияға да, үкіметке (ұлт кеңесі) де бергенде осы ұстанымды басшылыққа алғаны анық. Азаматтық тарихымыз үшін аса маңызды ұлт-азаттық қозғалыс кезеңінде Алаш идеясы — қазақтың ұлттық идеясының темірқазығы болды. Зиялылардың Алаш атауын тандауы да жайдан-жай емес еді. Өйткені Алаш — жаңа түрдегі елшілдік күрестің, байырғы айбардың рәмізі-тін. Бұл зерттеуде тарихи Алаш қозғалысының рухани тұғыры зерделенеді.

Пірманов Ә., Қапаева А. Қазақ интеллигенциясы (Ұлттық интеллигенцияның қалыптасу тарихынан). Монография. - Алматы: Атамұра, 1997. - 160 б.

Кітапта қазақ интеллигенциясы қалыптасуының алғы-шарттарына нақты тарихи деректер негізінде тиянақты талдау жасалған. ХІХ ғасырдың екінші жартысы - ХХ ғасырдың басындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси өмірінде ұлт зиялыларының алатын орны мен атқарған рөліне лайықты баға берілген.

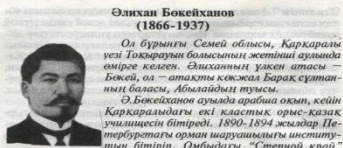
Зерттеуде зиялы тұлғалар өмір сүріп, қызмет еткен дәуірдің шындығы негізге алынып, қазақ интеллигенциясының тарихы ұлттық ерекшеліктермен, оның өзіндік қадір-қасиетімен және рухани мәдениеттің дамуымен тығыз байланысты қарастырылған.

Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы / Құраст.: С. Қалиев, К. Аюбай. - Алматы, 2009. - Т.6. Ұлттық тәлім-тәрбиелік ғылымдардың дамып, қалыптасу тарихынан (1920-2000 жылдар). – 400 б.

Тәлімдік Антологияның бұл томында кеңестік дәуірдегі (1920- 2000 жж.) және егемен Қазақстанның соңғы 15 жылы ішіндегі педагогикалық ойлардың дамуы, Қазақстандағы педагогика ғылымының туып, қалыптасып, дамуына қазақ зиялы қайраткерлерінің қосқан үлестері көрініс табады.

Бұл том педагогика ғылымының даму тарихын және оған сүбелі үлес қосқан жеке қайраткерлердің еңбектерін зерттеуші ғалымдар мен ғылыми ізденушілер үшін де, арнаулы орта және жоғары оқу орындарында педагогика, психология, мәдениеттану т.б. пәндерден сабақ беруші оқытушылар үшін де дереккөз болатыны сөзсіз.

**Əliхан Бökėiخانов
(1866-1937)**

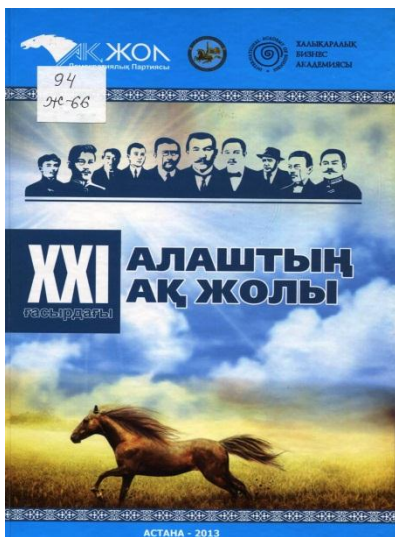
Ол бұрынғы Семей облысы, Қарқаралы уезі Токтарсулы болысының жетінші ауылында өмірше келген. Əлиханнның үлкен атасы — Бökėi, ол — атақты кескілік Бөрік сұлтанның баласы, Абылайдың туысы.

Ə. Бökėiханов ауылда арабша оқып, кейін Қарқаралыдағы екі кластық орыс-қазақ училищесін бітіреді. 1890-1894 жылдар Петербурттағы орман шаруашылығы институтын бітіріп, Омбыдағы “Степной край” газетіне қызмет істейді.

1896 жылы Омбы генерал-губернаторының ұйғаруымен құрылған Ф.А. Шергина бастаған Ақмола, Семей (қазіргі Шығыс Қазақстан) облыстарының жер жағдайын зерттеу экспедициясына қатысады.

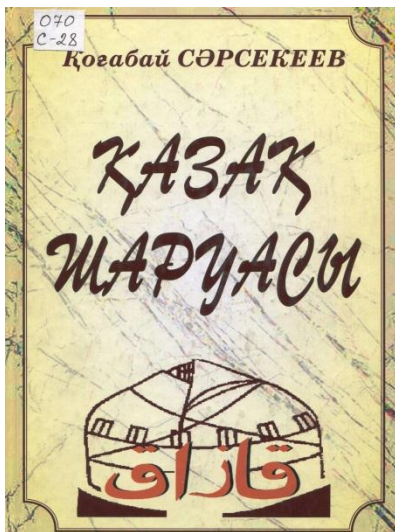
Бökėiханов патша иенсүйектерінің қазақтың шаруалық жерлерін орыс қоныс аударушыларына тартып алып беру мәселесімен қатысқанды. 1905-1907 жылдары мемлекеттік Думаға депутат болып қатысқан: Ə. Бökėiханов, Б. Қаратаев, С. Латип, Ж. Сейдахан сияқты қазақ зиялылары халқымызды оқыту, мәдениет ашу, ақыл-салмақты азайту, Ресейдегі жоғары оқу орындарына қазақ жастарын үкімет қаржысымен оқуға жіберіп тұру мәселелерін көтеріп петиция жазды. “Қыр баласы” деген атпен “Айқап” журналы мен “Қазақ” газетіне ел басқару, ұлт қамы, оқу-тәртіп, жер бөлісі, қауып-сыпаттық, т.б. бірнеше мақалаларын жариялайды.

1917 жылы Ақпан төңкерісінен кейін құрылған Зақымша үкіметінің саяси өміріне белсене араласып, 9 айдың ішінде Түркістан өкіметі — “Алашорданы” құрады. Оның басшысы Ə. Бökėiханов, М. Шоқай болып сайланады. Ол 1920-1937 жылдары Одақтық егіншілік комиссариатында Орталық басқай тұрғы қызметтер атқарады. Қазақ иштықшыларының еңбектері орыс тіліне аударып, орталық басқымдар арқылы В.Г. Короленконың, Л.Н. Толстойдың, А.П. Чеховтың шығармаларын қазақ тіліне аудару ісімен шұғылданды. 1937 жылғы 27 қыркүйекте КСРО Жоғарғы соты өскери алқасының үкімі бойынша атау жазасына кесілген ол, 1989 жылғы қылымсы құрамы жоқ болғандықтан ақталады.

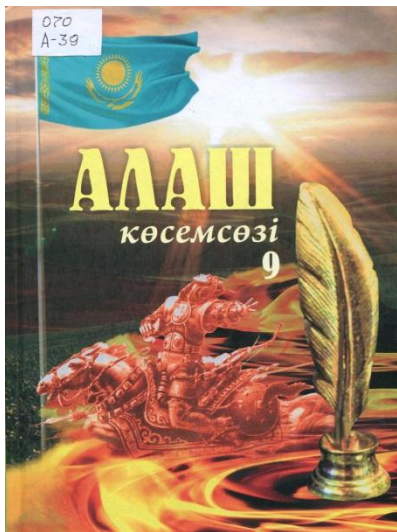
XXI-ғасырдағы Алаштың Ақ жолы. - Алматы: Экономика, 2013. - 248 б.

Бұл кітапқа «Ақ жол» Демократиялық партиясының Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің қолдауымен 2012 жылғы «Алаш» қозғалысының 95 жылдығына орай өткізген ұлттық ғылыми-практикалық конференциясында және басқа шараларда жасалған баяндамалар мен сөздер, әртүрлі басылымдарда жарияланған сұхбаттар мен мақалалар енген.

Сәрсекеев Қ. Қазақ шаруасы. - Алматы: "GAUHAR" баспасы, 2013. - 510 б.

Қазақ шаруасы! Бұл істі Ұлы Абай, Ыбырай, Шоқан бастаған. Қазақ шаруасына қазақ болып жан ашу әр қазақтың міндеті, әрі қасиетті борышы. Сондықтан ба, қазақ шаруасына Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Сәкен Сейфуллин, Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Сұлтанмахмұт Торайғыров, Мұхамеджан Сералин, Бейімбет Майлин сияқты кешегі Алаш Арыстары, тағы басқа көптеген қазақ зиялылары ат салысты, "ҚАЗАҚ", "АЙҚАП" басылымдарының беттерінде мақала жазып, ірі-ірі мәселелер көтерді. Көне архив беттерін ақтарған кісі бұған анық көз жеткізер еді, күні бүгін де бұл іс жалғасын табуда.

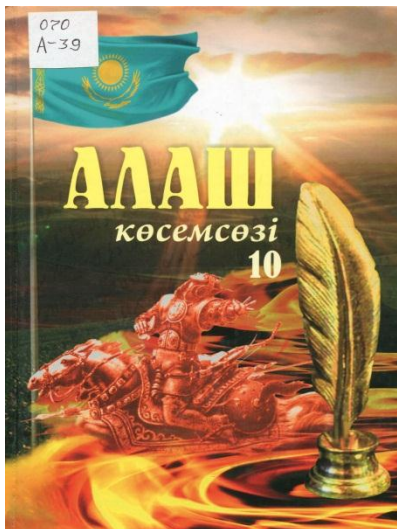
Алаш көсемсөзі: 10 томдық. - Алматы: «Өнер», 2011.

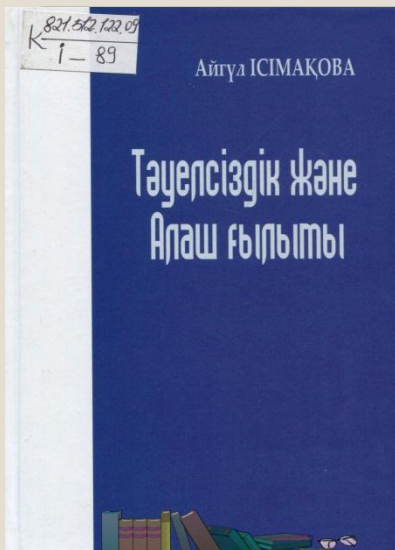
9-кітап: Сарыарқа. - 320 б.

10-кітап: Сарыарқа. - 360 б.

«Алаш көсемсөзі» сериясымен жарық көретін он томдықтың тоғызыншы кітабы 1917-1919 жылдары Семей қаласында жарық көрген «Сарыарқа» газетінің жарияланымдарына арналды. Бұл - «Алашорданың» үні болған, қазақ автономиясы үшін күрескен басылым.

«Сарыарқа» газеті таза саяси мәселелерді қозғауымен ерекшеленді. Онда Алашорда үкіметі мен оның қайраткерлерінің азаттық жолындағы әрбір қадамдары егжей-тегжейлі баяндалып отырды. Газетте Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Жүсіпбек Аймауытов, Шәкәрім Құдайбердиев, Халел Ғаббасұлы, Райымжан Мәрсекұлы, Мағжан Жұмабаев, Мұхтар Әуезов, Сәбит Дөнентаев, т.б. таланттар шоғырының көсемсөзі жарияланды.

Ісімақова А. Тәуелсіздік және Алаш ғылымы: Зерттеулер, мақалалар. - Алматы: «Қаратау КБ» ЖШС; «Дәстүр», 2015. - 288 б.

Бұл кітапта Алаш ғалымдары А.Байтұрсынұлы, Ә.Бөкейхан, Ж.Досмұхамедұлы, М.Дулатұлы, Х.Досмұхамедұлы, Ж.Аймауытұлы, М.Жұмабай, С.Сәдуақасұлы, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Иса Байзақов, М.О.Әуезов, Қ.Мұхамедханұлының әдебиеттанулық зерттеу еңбектері ХХІ ғасырдағы әлемдік әдебиеттану контексінде жаңаша қарастырылған.

Аталған ғалымдардың әдеби зерттеулері Тәуелсіз кездегі қазақ ғылымына қажет екені айқын, сондықтан бұл кітап алаштанушылар мен көпшілік оқырманға да арналған.

Тәуелсіздік және Алаш ғылымы

метіннің асыл сөз түрінде сүйектен өтетіндей нақтылан айта алатын шеңберде сөздерге ата-бабалымыз ұрпағына айтқан ақмалын үні бар, қазақ халқының бастан кешкен қасіретті тарихы бар, келешекке деген үміті мен иманы тұр. Олай болса, бүгінгі тәуелсіз қазақ елінің келерінгі, ғибратты рухани құралын пайдалана білейік, қолдануға жол ашайық.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы. 1 том. – Алматы: Екпінсіз, 2013. – 384 б.
2. Ел аузынан. – Алматы: Жазушы, 1958.

ӘЛІХАН БӨКЕЙХАН: АЛАШ ҒЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗДІК

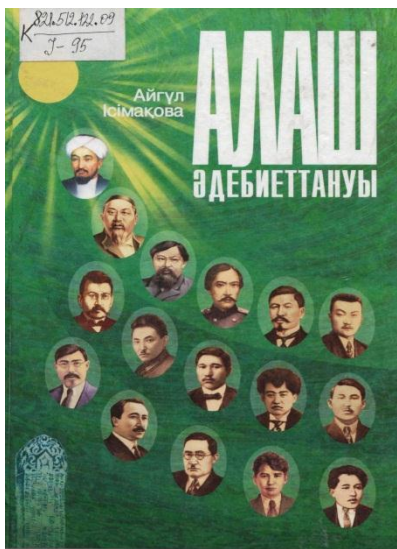
*«Қырағы, ния жетпес сүйірің-ай!
Қажымас, қанық жолға тұлпарың-ай!
Үйіңен өзексені өрге сүйреп,
Шығармақ құр басана, іңір-ай!»*

А.Байтұрсынұлы

Әліхан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан (1866-1937) – қоғам қайраткері, қазақ халқының тұңғыш саяси «Алаш» партиясын ұйымдастырушы, ұлттық Алашорда үкіметінің төрағасы, ғұлама ғылым, ормантанушы, экономист, тарихшы, этнограф, әдебиеттанушы, аудармашы, саясаткер, көсемсөз шебері. ХХ ғасыр басындағы қазақтың зиялы ортасын жарып шыққан мемлекет қайраткері, ұлт-азаттық қозғалыстың сересі, әдебиетші Ә.Н.Бөкейхан – Алаштың саяси элитасының қалыптасуына тікелей әсер еткен тарихи тұлға. Саяси репрессияға ұшыраған ғалымның шығармашылық мұрасына 1988 жылға дейін тыйым салынды, сондықтан Әліхантану тәуелсіздік кезеңінде ғана басталды. Алғашқы зиялытанушылар: Х.Оралтай, К.Нүрпейісов, М.Базарбаев, М.Қойгелдиев, Р.Нұрғалиев, С.Ақсұлы.

Ә.Бөкейхан мұрасы орас және қазақ тілінде жазылған зерттеулік мәні басым ғылыми еңбектердің мәскеулік баспаларда жариялануы – авторға деген құрмет қана емес, зерттеу еңбектерінің қажеттілігі мойындау. Ғалымның негізгі басты еңбектері қазақ халқының мемлекеттігіне, ішкі-сыртқы саясатына, тарихына, экономикасына, мәдениетіне, әдебиетіне, тұрмыс-салтына, ру-тайпалар шежіресіне, қазақ жерінің отарлануына арналған. Бұл – ұшан-теңіз энциклопедиялық мағлұматы мол ғылыми мұра.

Геродоттан тартып, қытай, ұйғыр, ресей деректерін менгерген еңбектері Ә.Бөкейханның ұлттық тарихшылардың тұңғыш зерт-

Ісімақова А. Алаш әдебиеттануы. - Алматы: «Мектеп», 2009. - 560

б.

Белгілі әдебиеттанушы Айгүл Ісімақованың кезекті еңбегі - қазақ әдебиеті мен әдебиеттану ғылымының ең бір сүбелі кезеңі ХХ ғасырдың бас кезіндегі ұлттық көркемсөз өнерін зерделеуге арналған.

Қазақтың көркемсөзді қастерлеген ата-баба сөзі қашаннан басталады? Алаш әдебиеттануы деген ұғым қашан қалыптасты? Алаш ғалымдары ғылымға (әдебиет, тарих, педагогика, білім беру ісі, психология, саясаттану) қандай үлес қосты? Тәуелсіздік кезеңінің бүгінгі ғылымына Алаш ғылыми мұрасы несімен қажетті болып табылуда? Кітап осы сауалдарға жауап береді.

Кітапта қазақ көркемсөзінің көрнекті өкілдерінің ғылыми шығармашылық тұлғасы бүгінгі ХХІ ғасырдың әдебиеттанулық талаптары тұрғысынан қарастырылған. Сонымен қатар автор Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейханұлы, Жүсіпбек Аймауытұлы, Міржақып Дулатұлы, Халел Досмұхамедұлы, Смағұл Сәдуақасұлы, Мағжан Жұмабай, Қошқе Кемеңгерұлылардан басталатын Алаш әдебиеттануының шынайы келбетін әл-Фараби, Абай, Ыбырай, Шоқаннан таратып ұлт әдебиетінің тарихи негізін ажырамас бірлікте жүйелейді. Кітаптағы әрбір әдебиеттанушының қазақ әдебиетіндегі көркемсөз күдіреті, олардың зерттеуге қосқан үлесі, ғылыми, әдеби-теориялық ой-тұжырымдары жан-жақты тұңғыш рет айқындалған. Автор асыл сөздің басты міндетін айғақтап, оны іс жүзінде қазақ тілінде көрсетіп берген де осы Алаш әдебиеттанушылары екенін нақты, ғылыми дәйектер мен тұжырымдар арқылы хрестоматиялық тұрғыда дәлелдеп береді.

Асылында «Алаш әдебиеттануы» - ұлттық әдебиеттің, яғни қазақтың жаны мен мұңының, мақсаты мен мұратының бүгінгі мен келешегіне деген үлкен жауапкершілігінің белгісі.

